بنکەی هەنگاو بۆبڵاوکردنەوەی رۆشنبیری کوردی
لە چاپی داوە

نینا

نووسەر :

ثابت رحمان

وەرگێر

کریم دانشیار

چاپی یەکەم ١٩٨٦

www.gagesh.com

نینا

نووسینی: ثابت ڕەحمان

وەرگێڕانی
کەریم دانشیار

سوید ـ 1986

www.gagesh.com

نـیـنـا

تێکۆشانی شۆڕشگێرانەی کرێکاران و زەحمەتکێشانی شاری باکۆ
(1901 ـ 1904)

وەرگێڕانی کتێبی نینا بۆ بیرئانینی

یادی شەهید سلێمان بللوری

پێشمەرگەی قارەمانی کۆمەڵە پێشکەشە.

وەرگێڕ : کەریم دانشیار

1

بەرەبەری ئێوارەی یەکێک لە ڕۆژەکانی هاوینی ساڵی 1901 بوو. سەڵتە ڕێبوارێک لە وێستگەی شەمەندەفەری (هەیبەت)ی شاری باکۆ، لە شەمەنەفەر دابەزی.
ڕێبوارەکە بەهێمنی و بەبێ ئەوەیکە سەرنجی یەساوڵەکانی دەور و بەری وێستگە بزوێنێ، لە پەسیو ماڵ و هۆدە بچکۆلانەکاندا لە بەر چاو نەدیو بوو.
دەمێک کە هەتاو لە جەمسەری ئاسۆگەوە بەرەو تێپەڕبوون ڕادەکشا، ڕێبوارەکە لە وێستگەی هەیبەت گەلێک دوور کەوتبۆوە و لە ڕێی چۆلگەی وشک و قاقڕی (لۆکباتان) بەرەو کۆمەڵە شاخێک کە لە بەرامبەریدا بەرز تێهەڵچوو بوونەوە، بە پەلە دەیکوتا.
سەڵتەڕێبوارەکە لاوێکی نۆزدە ـ بیست ساڵانە دیاری دەدا. جلک و بەرگی بەری بۆز بوو. جووتێک چەکمەی مێشنی گورجستانیی لە پێ دا بوو. جلک و پێلاو، تەنانەت سەر و سەکوت و کاکۆڵە ئاڵۆزکاوەکەیشی نوایەک خۆڵەمڕی ڕێگەی لەسەر نیشتبوو. نمای سەرتا بەپێی ئەوتۆی دەنواند کە چەند ڕۆژی بێ وچان دەبێ لە ڕێدا بووبێت و تەنانەت بەر لە سواربوونی شەمەندەفەریش، ماوەیەک مەودا ڕێیەکی زۆری بە پێیان بڕیبێت، بەڵام سەرەڕای ڕێ پێوان و پێکوتەی بەردەوامی چەند ڕۆژانی، هیچ چەشنە نیشانێکی شەکەتی لە سیما و جەستە و لەش و لاری دا نە دەبیندرا؛ هەروا بە گەرم و گوڕی، بەڵام هێدی و لە سەرەخۆ، چۆلگەی تاوەسووت و هەڵپرووکاوی لوگباتانی دەبڕی و بۆ گەیشتن و جێ هێشتنی کۆمەڵەشاخەکان بە پەلە بوو.
هەتاو ، لە ئاسمانی بان سەریدا بەرەو خۆراوا ڕادەکشا و شتێکی وەتۆی نەمابوو لە پشتی لووتکە کێوکان نەدیو ببێ. شەبەقی هەورە سوورەی دەمی تاوپەڕان بەرە بەرە پەڵەی ڕەش و تاریکی تێدەگەڕان و لە سووچی ئاسماندا دەبوونە سێبەر و سایە. هاوکاتیش لەبەر روانگەی بەرامبەریدا، بیابانی وشک ، تەپۆڵکە ڕەملەکان و ترۆپکە بەردینەکانی بەرامبەری بەهێمنی دەخزانە باوەشی تارمایی و ڕەنگی پێش

قەرەوڵی شەویان بە سەر دەکشا.
لەو دەمەدا، ڕێبوارەکە لە کاروانە ڕێیەکی پان و بەرین، قەدی ڕژدی هەورازێکی دەبڕی کە بەرەو مەڵبەندی ڤولچیە ڤروتا دەچوو. کاتێک کە هەورازەکەی بڕی و لە نێوانی دوو تاشەبەردی سەر لووتکە شاخەکە تێپەری، گەیشتە بانویەکی گۆڕ و تەخت. هەر لەوێ بۆی دانیشت و ڕۆژنامەیەکی پێچراوەوەی لە باخەڵ دەرهێنا و چەند کوتە نانی وشک و ڕەقی لێ دەرکێشا و تامەزرۆیانە، بەڵام بە تەڕدەستی خەریکی خواردنی بوو.
چۆلگەی لوکباتان و ئەولاتری بیابانەکە، واتە جادەی سەلیان، بەوێنەی توولە مارێکی درێژی بەپێچ و خوارەکە لە گۆڕایی دەشتەکە دا ڕاکشابوو. ڕێبوارەکە سەرپاکی مەڵبەندەکەی وەک لەپی دەستی دەناسی. لە ساڵانی پێشین دا، لە یەسەمەل ئالتی و تەنانەت هەر لەم ڤولچیەڤروتایەش دا گەلێک جاران کۆبوونەوەی نهێنیی کرێکارانی پێک دەهات. هەندە جارێکیش پۆلیس شوێنی کۆبوونەوەکانی دەزانی و هێرشی دەکردنە سەر. کرێکارەکان بۆ خەڵەسین لە چنگی پۆلیس ، بە پانایی بیابانی ئەم هەرێمە وەردەبوون و دواتر ملی جادەی مارپێچی سەلیانیان دەگرت و بە دەشتی کاکی بە کاکی دا دەهاتن. هەر لەو دەمانەش دا، کرێکارەکان بە دەم دوان لە سەر ژینی هەژارانە و ڕەنجی بە خەساری کرێکاران و لە ستەمی بێ سنووری ستەمکارەکان، بە بیاباندا دەهاتن و دەڕۆیشتن.
ڕێبوارەکە هەر خود بۆ خۆیشی لە یەکێک لە کۆبوونەوەکاندا بەشداری کردبوو و لە بارەی ژیانی نالەباری کرێکارانی تفلیسی قسەی بۆ هاوکارانی کردبوو.
خۆر لە ئاسۆی دوورەدەستان، لەپشتی ترۆپکە کێوەکاندا ئاوا بوو. سێبەرەکان بەربەرین تر و بوومەلێڵ ڕەشاییی تۆختر کرد. مژێکی فێنکی دەمی تاوپەڕان بە دەم نەرمە شنەی لای دەریاوە بە دەشت و دەر دا بڵاو بۆوەوە. ڕێبوارەکە دەستی لە نان خواردن کێشایەوەو بەرەو یەکێک لە تەپۆڵکەکان وەڕێ کەوت. هەر لەوێ، لە کەلێن چڕە بەردانەوە چاوێکی بە دەور و بەر دا خشاند و ئینجا ملی چەکمەکانی هەڵکێشا و بە پەلە و بە هەنگاوی خێرا بەرەو شار وەڕێ کەوت. پاش ڕێ پێوانێک، گەیشتە کۆنە گۆڕستانێک. تاریکی بە تەواوی وڵاتی داگرتبوو. کێلی گڵکۆکان لە تاریکایی سەری شەو دا وەک بڵێی نوقمی بیرەخەوێکی قورس و قووڵ بن، کەیل و خەمناک دەهاتنە بەرچاو. لێرەوە دیمەنی شاری باکۆ بە گشت جوانی و گەورەییەوە دەبیندرا.
باکۆ شاری پیت و بەرەکەت، شاری نەوت و سامان، کە پتر لە سەت و یازدە هەزار کەسی تێدا نیشتەجێیە. کانگا و سەرزەمینی نەوت، کە هەر ساڵ نزیک بە شەش سەت و چل ملیۆن پووت نەوت لە چاڵە نەوتەکانی هەڵدەهێنجرێت. باکۆی ڕازاوەی دەوڵەمەند هەر ئێستێ لە تاریکانی سەری شەودا دەڵێی جەستە خەستی گرفتی ڕۆژە و خەریکی وێژینگدانە. لە شانی ڕاستی باکۆوە، بابیس دیارە. هەورازتر

لەوێ، چەند بورجی بڵندی سەرچاڵە نەوتەکان بەرز تێهەڵچوونەتەوە. مەودایەک خواروتر، دەریا قەراخە و قەراخ دەگەڵ وشکانی سنوور و کەوشەنی لێک جیا کردۆتەوە. کۆنە بەلەم و پاپۆڕەکان لە قەراخ ئاواندا لەنگەریان خستووە و بە چەشنی بێشکە لارە و ڕاژەیانە. زیغ بورنی لە سووچێکی شاری باکۆوە کەوتۆتە ژێر تارای لێڵە مژێکی توند و، ڕەشە چەتری شەوی بە سەر کشاوە. لە هەمێزی ئاسۆ نادیاری دەریا دا، دورگەی نارگین لە گوێن خاڵێکی ڕەش دیارە.

باکۆ شاری چینایەتی، شاری کەڵە دەوڵەمەندان و مەکۆی هەژارانی بەلەنگازە. دیمەنی شاری باکۆ لە سەرانسوێی گۆڕستانەکەوە وێنەنوێنێکی دوو چینی دژبەرە و دەنوێنێ کە چیهاو چەندهای ناکۆکی و نایەکسانی لەباخەڵدا خەوتووە. لەلایەکەوە کۆشکی بەرز و پڕ کەشم و نەشمی زۆردارانی دەستڕۆیشتوو، ڕەنگ و نیگاری شارە مەزنەکانی ئیمپڕاتوریای ڕۆمای نەخش کردووە و لە بەرێکی ترەوە هۆدە و کۆختەی قوڕین و تێک تەپیوی هەژاران، لەژێر سێبەری نەداری و داماویدا یادی گوندە قەلاچۆکراوەکانی سەردەمی کۆیلایەتی لەبەر چاوی ڕێبوارەکەدا زیندوو کردۆتەوە .

نێوبانگی مەڵبەندی هەژارانی شاری باکۆ، بە چەمبەرکەندی دەرچووە. لێرە، خێڵی ناشکوای کرێکاری هەژاری دەربەدەر، پۆلی دەرکراوانی ئاوارەی گوند و دێهاتانێکی کە لە ترسی هەرەسی دەرەبەگ و ژاندارمی حکوومەتی پەنایان هێناوەتە شار، بە نیشتەجێیانی چەمبەرکەندی دەژمێردرێن. قسەی دەم و زمانی هەژارانی باکۆیە لە دەمی پەژارە دا دەڵێن:(دەچمە چەمبەرکەند)ی، بە واتای مردن و جێ هێشتنی خۆشی و کامەرانییە. بەکورتی، چەمبەرکەندی دورگەیەکی هەژارانەیە و لە ناو دەریای پڕ پیت و بەرەکەتی باکۆ دا قەتیس ماوەتەوە.

دڵی ڕێبوارەکە بە بینینی ئەم گشتە ناتەبایی و دژایەتییە دارماڵی خەفەت بوو. لە جێ هەستا و لە لێژایی گۆڕستانەکە هاتەخوار. بەڵام بۆ ئەوەی هەوا کەمێک تاریکتر بێت و دەست و دوژمن لێک نەکرێنەوە، تاوێک لە تەنیشت گڵکۆیەک ئیستێکی گرت و چاوەڕوان مایەوە. لێرەوە، هەتا ئەو جێیەی بینایی بڕی دەکرد، هەر کانگەی نەوت و کارگای پیشەسازیی شاری باکۆ بوو کە بە چەشنی ڕێچکە بە شوێن یەکتر دا ڕیز کرابوون. خاوەن سامانانی وەک (نۆبێل، مانتاشۆڤ و تەقی یۆڤ)ەکان بە درێژایی ڕۆژ و مانگ و ساڵ، بێ وچان هەگبە و باخەڵەکانیان لە دراو دەئاخنن. ئەم هەرێمە گەنجی لە بن نەهاتووی چەند کەڵە دەوڵەمەندانێکە، کە ترۆپکی کۆشکەکانیان لە ئاخ شار، سابونچی، بالاخانی و بی بی هەیبەت، دەگەڵ ئەستێران ملانەیانە.

بەرە بەرە تاریکایی باڵی بەسەر هەموو سوێ و سوقاقێکدا کێشا. لە کۆڵانەکانی شار، لێرە و لەوێ، چرای گازییان لە سەرگەی کۆڵان و چوار ڕێیانی شەقامان دا داگیرساند.

ڕێبوارەکە هێدی هێدی لە گۆڕستانەکەوە بەرەو شار داگەڕا خوار. بە کوچە و کۆڵانەکانی تەنگەبەر و پڕ لە زبڵ و زاڵی چەمبەرکەندی دا هات و لە یەکێک لە گەڕەکەکان، لە بەر دەرگای ماڵێکی دوو قاتی دا ڕاوەستا.

چرایەکی کەم سۆ لە جەمسەری کۆڵانەوە بۆرە ڕوناکاییەکی بێ هێزی بە دەور و پشت دەدا. کۆڵان کپ و چۆڵ و بێدەنگ بوو، هیچ جووڵەوەرێکی تێدا بەدی نەدەکرا. لە کەلێنی دەرگای حەوشەی ماڵێکەوە باریکە شۆقێکی کز و کەمڕەنگ دەی دەلاندە کۆڵانەوە. ڕێبوارەکە بە ئەسپایی لە دەرگاکە نزیک بۆوە. ئافرتێک لە پشتی دەرگاوە، لەسەر کورسیلەیەک خەریکی سەبیلە کێشان بوو. فەساڵ و سەرو دەم و چاوی ئافرەتەکە کەوتبوویە بەرتاریکایی و لە دەرەوە باش نەدەبیندرا. ڕێبوارەکە تۆزکاڵێکی لێ نزیک کەوتەوە و چونکە نەیدەزانی ژنە لە چ ڕەگەز و هۆزێکە و شارەزای چ زمانێکە، پاش تاوێک ڕاوەستان، بە زمانی ڕوسی لێی پرسی:

ـ دایەگیان!... ئەرێ لەم ماڵەدا کرێگرتەیەکی کرێکاری تێدا دەژی؟

ئافرەتەکە لەجیاتی وەڵامدانەوە، ملی نایە قەخە قرخ و چەند جارانیش بە توندی کۆکی. ڕێبوارەکە پێی وابوو ژنە شارەزای زمانی روسی نییە، بۆیە پرسیارەکەی بە زمانی گورجی لێ دووپات کردەوە. بەڵام دیسان ژنە مرتەقی لێوە نەهات. هەرکە ڕێبوارەکە بە زمانی ئاسۆڕی دەگەڵی دوا و پرسیاری لێ نوێ کردەوە، ئافرەتەکە بە گورجی لە جێی خۆی ڕابوو. بە وردی تێی ڕاما و سەر تا بەپێی دایە بەر نەزەر و گوتی:

ـ بۆچی کوڕم لێرە دەژی ، بەڵام ئێستێ لە ماڵ نییە و لەسەر ئیشە.

ڕێبوارەکە بە دەنگێکی نزمتر پرسیاری لێ کرد:

ـ دایەگیان، کرێگرتەکەتان میوانێکی هەیە (ملکۆڤ)ی ناو بێت؟

ئافرەتەکە بە وردی و سەرنجەوە گوێچکەی بۆ پرسیاران شل کردبوون. هەر لەو حاڵەدا مژێکی گەروگری لە سەبیلەکەی دا و دوای هەڵمژینی دوکەڵە شینەیەکی خەست، دەستی کرد بە لرخە لرخ. پاش ئیستێک لوشمین و کۆخین و سنگ خاوێن کردنەوە، سەری سەبیلەکەی چەندجاران بە تووڕەیی کوتایە سەر لاسکی کورسیلەکەی و تووتنە هەڵپرووکاوەکەی ڕشت؛ ئەوسا لەبەر خۆیەوە بە بۆڵە بۆڵ گوتی:

ـ ... بە لەعنەت بی چ توتنێکی! ... بەخێر و ناسەلامەتی تازەم کڕیوە کەچی دەگەڵ سنگم ناچارێ و هەر پێی دەکۆخم...

ئەوسا سەری هەڵبڕی و ڕووی دەمی کردەوە ڕێبوارەکە و لێی پرسی:

ـ کوڕم بمبوورە، تۆ لە کێت پرسیار کرد؟... بە خوای ئەم تووتنە ئاڵۆزی کردم و هۆشم لە تۆ و لە پرسیارەکەت بڕا !

ڕێبوارەکە لێی دووپات کردەوە :

ـ دایەگیان، من هەواڵی(ملکۆف)م لێ کردی... ئاخۆ کرێگرتەکەتان میوانێکی بۆ

هاتووه (ملکۆف)ی ناو بێت ؟
ـ نا... نەخێر!...
لە حاڵێکدا سەبیلەکەی دەخستەوە ناو تورەکە تووتنەکەی و بەن پێچی زارەوێنەکەیی دەبەستەوە ، لەسەر کورسیلەکەی دانیشت و ورد تێی ڕاما و گوتی:
ـ هیچ میوانێکی بۆ نەهاتووە؛ خۆیشی لە ماڵ نییە و دەرگاکەیشی گاڵە دراوە...
ــ ئەی خاوەنی ئەم ماڵە کێیە؟ دەکرێ من بچم و پرسیارێک لەو بکەن بەشکەم ئەو بزانێت و پێمی بڵێ؟
ژنە وەک زۆر شەکەت بووبێت، بەدەم باوێشکەوە گوتی:
ــ خاوەنی ماڵ خۆمم ، من لە کرێگرتەی خۆم باش شارەزام و دەزانم هەتا بە ئیمڕۆ قەت هیچ هاموشۆکەرێکی بەسەرەوە نەبووە. دەرگاکەی گاڵەیە و دەتوانی بچیت و بەچاویش بیبینیت.
ـ کلیلەکەی بەلای تۆوەیە؟
ـ نەخێر بەلای منەوە نییە.
ڕێبوارەکە بێدەنگەی لێکرد. هەرکە هەستی کرد دەنگی خشپەی هەنگاوێک لە سەر پەڕی کۆڵانەوە دێت، بە پەلە گوتی :
ــ دایەگیان دەمبووری!... ئەمەی گوت و بۆ ئەوەی کە ئاشکرا نەبێ، هەر ئەو ڕێگە تاریکەی گرتەوە بەر کە پێیدا هاتبوو.
هەرکە ڕێبوارەکە دوور کەوتەوە، ئافرەتی پشتی دەرگاکە زیت و زیرەک و چالاک لە جێی خۆی هەستا و دوای گاڵەدانی دەرگای حەوشەکە ، بە دالانێکی تارێک و تەنگەبەر دا بەرەو ژوور چوو. لە بەری چەپی دالانەکەوە دەرگایەکی کردەوە. لە ژوورەکەدا چرایەکی گڕسۆز لەسەر کۆنە مێزێک داندرابوو. شۆقی چراکە هەر ئەوەندە سیس و کز و کەم سۆ بوو، کە شتومەکی ژوورەکە زۆر بە زەحمەت دەبێنران. ئافرەتەکە بە ئەسپایی دەرگای هۆدەیەکی شان بەشانی ژوورەکەی کردەوە. لەو ژوورەدا شۆق و ڕوناکایەکی تەسەلتر وڵاتی روناک کردبوو. لە چەقی ژوورەکەدا پیاویکی چاو و برۆ ڕەش، کە هەودا مووی سپی لاجانگەکانی بۆز کردبوو، ڕاوەستا بوو. هەرکە ژنە وەژوور کەوت، کابرا هاتە پێشتر و بە پڕتاو لێی پرسی:
ــ دایەگیان چ باسە ؟!... دوو جاران بە ڕەمز دەگەڵمان دوای؛ هەم چەند جاران بە توندی کۆکی و هەمیش دەنگت لە کورسیەکەوە هێنا... چ خەبەر بوو؟
ژنە بە ئاسپایی گوتی :
ــ کەسێک هەواڵی (ماشێنێست)ی پرسی... پرسیاری(ملکۆڤ)یشی لێکردم.
کابرا بەبیستنی وەرامی ئافرەتەکە، بە هێواشی پرسی:
ــ دایە گیان، سەر و دیمەنی میوانەکەت چلۆن هاتە بەر چاو؟
ــ وڵات زۆر تاریک بوو کوڕم... لەبەر لێڵایی هەوا، سەرو ڕوویيم باش بۆ نەدیترا. بەڵام ئەوەندەم بۆ ساغ بۆوە کە کابرا نابێ خەڵکی ئەم هەرێمانە بێ... دەبێ لە

دوور هەندەرانەوە ڕا هاتبێ. بە ئەزمانی روسی و گورجی و ئاسۆڕێ دواندمی...
ـ ئەی چی لێهات ؟
ـ ڕۆیشت !
ئافرەتەکە ویستی کابرای هاودەنگی جێ بهێڵێت، بە پەلە کورسیلەکەی دەست دایە و گوتی:
ـ ئەوا من دەگەڕێمەوە بەر دەرگا. تۆیش تۆزێک دەست و بردت بێ. من پێموایە کەسێک بەم درەنگ وەختانە سەرمان بدات، دەست هەڵناگرێت و دەگەڕێتەوە.
کابرا باسکی ژنەی گرت و بە پەلە گوتی :
ـ دایەگیان تۆیش ئیستێک بگرە با من دەگەڵ هەوالان پرس و ڕایەک بکەم، هەر ئێستێ دێمەوە لات!
ـ بڕۆ کوڕم. ئەمەی گوت و لەسەر کورسیلەکەی دانیشت.
کابرا سوچێکی ڕاخەری ناو هۆدەکەی لادا و بە نووکی کێردێک، تەختەیەک لە تەختەبەندی تەرکی ژوورەکەی دەرهێنا. لە ژێرەوە دەسگرەیەک دەرکەوت. دەسگرەکەی ڕاکێشا، دەرگایەکی بچووکی ژێرخانی نهێنی کرایەوە. کابرا بە پەیژەیەکدا ڕەوانەی ژێرزەمینەکە بوو. ژنەش تەختەبەند و ڕاخەری ژوورەکەی وەک پێشوو جێ بە جێ کرد و هەر لەوێ چۆکی دادا و سەرگەرمی ئاخنینەوەی سەبیلەکەی بۆوە. زۆری نەخایاند دەنگێک لە ژێرزەمینەکەوە هات. ژنە بەخێرایی ڕاخەرەکەی لادا و دەرگای نهێنییەکەی بۆ کردنەوە. کابرا سەری دەرهێنا و بە هێواشی گوتی :
ـ دایەگیان تۆ بڕۆ و لە پشتی دەرگا چاوەڕوانی میوانەکەمان ڕاوەستە. ئەگەر میوانەکەمان بەخێرهاتەوە، ئەوا بە شێوەی ڕەمز خەبەرمان بکەوە و ئەگەریش مەترسی و خەتەرەیەک ڕووی دا، وەکی جاران وریامان بکەوە.
ـ بەسەرچاوان کوڕی خۆم...
ـ باشە دایەگیان ئەوا من دەگەڕێمەوە لای هاوڕێیانم و تۆیش تەختی ژوورەکەمان بۆ ڕێک و پێک بکەوە.

* * * *

لە ژێرزەمێنی تاریکدا پێنج پیاو لە دەرواندەوری مێزێکی داربەڕو دا دانیشتبوون. لە نێوەڕاستی مێزەکە، شەمێک لە نێو شەمدانێکی سەر و گوێ شکاو دا ڕۆندرابوو. شەوق و ڕوناکیی مۆمەکە هەر ئەوندە بوو کە ڕواڵەت و سەر و ڕوخساری پێنج پیاوەکان لە دەست تاریکی بستێنێتەوە و بکرێ یەکتر ببینن. بەڵام جار ناجارێک کە دزە شۆقێکی لەرزۆک و پەڕیوە بە کەلێن سەر و سەکوتاندا ڕێی هەتڵە دەکرد و

بە لاوازی خۆی بە سەر سنگی دیوارەکاندا دەخشاند، بۆرە ڕوناکاییەک بە ژوورەکە دا دەگەڕا و خێرا گوم و گۆڕ دەبۆوە.

یەکێک لە پێنجەکان کە نیگای گەرمی چاوە گەشەکانی لە دڵی مرۆڤ کاریگەر دەبوو ، دەستێکی بە ریشی ڕەشی تۆخی دا هێنا و هێدیانە و بە ئەسپایی پرسی :

ـ غولام چ باس بوو؟ ئەرێ دایە پیرەت تێگەیاند چی بکات؟

ـ بەڵێ ئەوەیکە پێویست بوو پێم گوت. هەروەها بۆ ئەویکە دەگەڵ جیهانی دەرەوەی ئەم ژێرزەوینە هەرچی باشتر پەیوەندیمان هەبێ، دەرگای نێوان دوو ژوورەکانم کراوە هێشتۆتەوە.

یەکێکی تریان کە سەورزەیەکی جوانکیلەی چاو قاوەیی بوو، سەری بەرز کردەوە و پرسیاری کرد:

ـ مێوانی نوێمان دەبێ کێ بێت؟ تۆ بڵێی لە سیخوڕە گەمارەکانی دام و دەزگای دەسەڵات دار نەبووبێت؟..

(ڤلادیمیر زاخارۆڤیچ کەتسخۆڤلی)*، یەکێکی تر لە پێنج هاوڕێیان سەیرێکی سەر و سیمای دڵگری هەواڵەکەی کرد و لە وەڵامدا گوتی:

ـ بەڵێ هەڤاڵ(پیوتر)، هێچ بەدوور نییە وابێت! بەو جۆرەی کە نەیاران بۆ خنکاندن و خاشەبڕکردنی بزوتنەوەی چینی کرێکار چەنگوڕکیان لە ئەنگوچک هێناوتە دەر، بەلامانەوە سەیر وسەمەرە نابێت ئەگەر پەیامی نزیک بوونەوەی گەمارێکی بەدفەڕمان پێ بگات. بەڵام ئێمەیش بە ئەرکی خۆمان شارەزاین کە وریایی بێت...

پیوتر بە ئاماژەی سەر، وتەکانی هاوڕێی سەلماند و پاشان پرسیاری کرد:

ـ ئاخۆ دەکرێ لە سەر قسەم بەردەوام ببم و درێژەی پێ بدەم؟

ـ بەڵێ !... بەڵێ، درێژەی پێ بدە!

پیوتر ئارام و هێدی دەستی پێکردەوە :

ـ مانگرتنێکی کە چەند ڕۆژە لە کانگاکانی(شیبایۆف)دا بەردەوامە، بەبێ بەرهەم خەریکە لە کوڵ و کۆ دەچێتەوە و دادەمرکێ. لەو مانگرتنە دا ئەگەرچی ویست و داخوازیی مانگرتووەکان لە ڕادەیەکی زۆر ژێرا و نزم دایە، بەڵام لە لای خاوەن کار و خودای کانگاکە پەسند نەکراوە. هەر ئیمڕۆ بەشێک لە کرێکاران بە ناچاری دەستیان لە مانگرتن شوردووە و گەڕاونەتەوە سەر ئیش...

پیوتر بەدەم گێڕانەوەی ڕووداوەکان، شوێنەواری داخ و مخابنی ئاوێتە بە تورەیی لە جەستە و ئاکار دا دیار بوو. جار جار بە پشووسواری بێدەنگ دەمایەوە و هەندە جارێکیش چنگی لە قژی سەر پڕ دەکرد و دەیهێنا و دەیبرد. لەپڕ وەک بە ئاکام و

ڤلادیمیر زاخارۆڤیچ کەتسخۆڤلی*، یەکێک لە ڕێکخەران و سازمانکارانی حیزبی سۆسیال دیموکرات، کۆمیتەی کافکازیا و هاوخەبات و هاوڕێی لنین و ستالین بووە.

ئەنجامێک گەیشتبێت ، گوتی :

ــ لە ڕوانگەی سەرمایەدارانەوە ئەم چەشنە مانگرتن و هەڵچوونانە گەمە و کایەی ساویلکە و ساکارانن و، هیچ دەردێکمان بۆ دەوا ناکەن. مانگرتن و دەست لە کار کێشانەوە ئەگەر ویست و داخوازیی پتەوی سیاسی تێدا نەگونجێت، دەگەڵ تۆقلە و بڵقی سەر ئاو هیچ جیاوازیی و تەفاوەتێکی نییە. ئەمەش هەتا ئەو دەمەی کە کۆمیتەیەکی سازمانکاری ڕێک و پێکی بۆ دەستەبەر نەکرێت و هەموو پەڵپ و داخوازییەکان نەخرێنە ناو دوو کەوانەی دیاریکراوی سیاسی، سەرجەمی هەڵچوون و داچوونەکان، درەنگ یا زوو لە کەف و کوڵ دەچنەوە .

هەرکە پیوتر بێدەنگ مایەوە، کرێکارێکی بە ساڵاچوو، بە هەوا دەنگێکی ناڕێک و توند گرماندی:

ــ منیش هاوبیری ڕەفیق(پیوتر چۆنیاتۆف)م و بۆچوونەکانی دەسەلمێنم...

(لادۆ) خێرا کەوتە نێو قسە و پێی گوت:

- هێدی تر(ئیڤان)!... هێدی تر هاوڕێ!... تۆ پێت وایە ئێمە لە چۆلگەی ڤولچیە ڤروتا خەریکی پەیڤینین کە بەم جۆرە دەگرمێنی؟!

(ئیڤان نیکۆلایوڤیچ) بە وێنەی منداڵێکی وردیلانە، بە شەرمەوە سەری داخست و بە نەرمی وەرامی دایەوە:

ــ بمبورە هەڤاڵ... چ بکەم و بڵێم چی کە دەنگم وەسەر دەنگی(شالیابین)یش کەوتۆتەوە... هەرچی دەخۆم دەنووسێم و هەوڵ دەدەم سەبر و هێدی بدوێم، ناتوانم ... لەبیرم دەچێ... دەنگەکەشم ناڕێکە و دار و دیوار دەلەرێنێتەوە...

وەرامی بێ خەوش و لە دڵ هەڵقولاوی(ئیڤان)، زەردەی خستە سەر لێوی گشت هاوڕێیان. پیوتر بە پێکەنینەوە پێی گوت:

ــ ئیڤان بە پەرۆش مەبە!... لێبگەڕێ دەنگت گۆڕەپانی خەبات بلەرێنێتەوە. ڕۆژی ڕاپەڕین و تێکۆشانی ڕاستەقینەمان لەبەرە. ئەو ڕۆژەی کە بە ئاشکرا داوای مافی لە دەستچومان دەکەین نزیکە و دەنگ و نرکەی شێرانەی تۆی گەرەکە.

- مانگرتنی کانگاکانی شیبایۆڤ سەرناکەون؛ چونکە ئیتر سەردەمی داخوازی زێدە دەسمایە و پەڵپی ئابوری بەسەر چووە. هەڤاڵ لنین گوتەنی: [کرێکار ناشێ خۆی لە چوار دیواری تەنگی ئابوری دا زیندانی بکات. دەبێ داخوازی و ویستی سیاسی و گەیشتن بە دەسەڵات بکاتە دروشمی پێشەنگ. ئامانجی ئێمە خاشەبڕکردنی ماکی سەرمایەداری و داڕوخاندنی کۆشکی دیکتاتۆڕیەتە. دەست و مستی ئێمە دەبێ ئالای سوری سۆسیالیزم بشەکێنێتەوە. ئەوانەن ویست و داخوازی ئێمە].

پیوتر دوای ئیستێک بێدەنگی، پرسیاری کرد:

ــ ئێوە بۆ ڕوخسانی ئەم گرێنگە، چ پێشنیارێکی چارەسازتان هەیە!

لادۆ گوتی :

ـ بە بڕوای من باشترین کردەوەی شۆڕشگێرانە ئەمە دەبێت کە بۆ سازمانکاری و خەت پێدانی مانگرتوانی کانگاکانی شێبایۆڤ، نوێنەرانێک لە کۆمیتەی(باکۆ)وە بچنە ناو مانگرتووان و، ڕێنیشاندەر و دنەدەریان بن. من بۆ ئەم کارە پێشقەدەم دەبم بەمەرجێک هاوڕێیانم ڕێم پێ بدەن.
دوای کەمێک ڕاوەستان، لادۆ ڕوی کردە هاوڕێ(بوگدان) و پرسی:
ـ ڕای تۆ چۆنە بوگدان؟ ئەرێ بڵێی بۆ ئەم کارە بشێم؟
بوگدان کە ڕاست ڕووو بە لادۆ دانیشتبوو، خۆشەویستانە سەیرێکی(لادۆ)ی کرد و گوتی:
ــ لەناو کۆڕی ئیمڕۆکەماندا هەڤاڵا(غولام) ، (پترۆڤ)و (چۆنیاتۆڤ) ، ئەندامانی دامەزرێنەری کۆمیتەی حیزبی سۆسیال دیموکراتی (باکۆ)ن. چ دوێنێ و چ ئیمڕۆ ئەرکی هەرە گرانی بەڕێوەبەرایەتی و سازمانکاریی بزوتنەوەکانیان بە ئەستۆوە بووە و گەلێک ئەزمونی بەنرخیان لەو بوارانە دا وەدەست هێناوە. ئەوان خۆیان دەزانن کە لە هەر سەرهەڵدانێک دا چلۆن و بە چ شێوەیەک بە قازانجی شۆڕش ئەزمون دەکار بێنن. هەر ئێستا کە کۆڕەکەمان تەواو خۆمانەیە، من پێشنیار دەکەم ئەرکی ڕێکخستنی کرێکارانی مانگرتووی کانگەی شیبایۆڤ بخرێتە ئەستۆی من. بێتو هاوڕێیان دەنگم پێ بدەن، هەر بەیانی زوو بەرەو ئەو مەڵبەندە دەچم و...
بوگدان دەمێک بێدەنگ مایەوە و هەرکە بێدەنگیی کۆڕەکەیی بینی، ئەمەی بە بەڵێنێکی ئەرێنی شوبهاند و ڕوی کردە هاوڕێی چاو و برۆ ڕەشی ڕیش کۆرپەیی و لێی پرسی:
ــ (دەدۆشکا)* ڕای تۆ چییە ؟
مەلێک، بە زەردەخەندی سەرلێوانەوە وەڵامی دایەوە :
ــ دەدۆشکا بیر و ڕای نەوەکانی پەسند دەکا... بەڵێ منیش پێم وایە سەردەمی خۆ گنخاندن و وتووێژی بێ کەڵک و کار دوایی هاتووە. ڕۆژ، ڕۆژی کار و خەبات و ڕێکەوتن و سەرکەوتنە. ڕۆژی گەنج و لاوانی ژیر و وریایە و ئەشێ ئەوان بچنە ناو جەرگەی هەڵسووڕاوترینی توێژ و چینەکانی کۆمەڵگا. پێویستە گەنج و لاوانی تێکۆشەر بناسرێن و بۆ بەڕێوەبەریی شۆڕش پەروەردە بکرێن.
لادۆ بە پڕتاوێکی تامەزرۆیانەوە هاتە نێو قسە و گوتی :
ـ ڕاستە! وتەکانی هەواڵ مەلێک تەواو بە دڵمەوە نووسان . بەڵێ منیش پێموایە داهاتووی وڵات هی گەنج و لاوەکانە...

---

* دەدۆشکا، نازناوێکی نهێنی بوو کە بە (مەلیک مەلیکیانس)، یەکێک لە ئەندامانی حیزبی سۆسیال دیموکراتی کۆمیتەی باکۆ، درابوو. دەدۆشکا لە زمانی روسی دا بە مانای بابە گەورەیە.

ئیڤان نیكۆلایۆڤێچ كەوتە نێو قسەكانی لادۆ و بەدەم زەردەخەندەیەكی هێدیانە گوتی:

ــ هەڤالان كە باسی گەنج ولاوان دەكەن، خۆیان لە ڕێزەی پیر و زورهانی كەفتەكار دا دادەنێن. كەچی و ئەگەرچی لە ئالی لێزانی و ڕێزانییەوە بەڵێ بە بیر و ئەندێش پیرن، بەڵام بە تەمەن كوڕ و كاڵانێكن و لە سای لێزانیی و ڕێزانیی خۆیانەوە دەیان پیری وەكی منیان چەشنی دەستەچیلەی كورەی خەبات گڕ تێبەرداوە.

دوای كۆتایی وتەكانی ئیڤان، لادۆ درێژەی بە ئاخاڤتن دا و گوتی:

ــ ئێمەی دەرس وەرگرتوو لە گۆڕەپانی چالاكی دا، ئەركی سەرشانمانە زانایی و ئەزمونەكانمان بكەینە هەوێنی گوراندن و پەروەردەكردنی لاوانی خەباتكار و ڕایان بهێنین. لە كارگە و كانگەكانی سەرمایەداراندا سەدان لاوی چالاک و هەڵسووڕاو خەریكی ئیشن، كە ئەگەر سایە و سێبەری ڕێنشاندەر و سازمانكاریان بە سەرەوە بێت، دەتوانن لە ڕیزەكانی شۆڕشی چینی كرێكار دا مەزنترین دەور و نەخشیان هەبێ. ئەگەر بە وردی سەرنجێک بدەینە نێو كۆگا و پۆلی كرێكاران، دەبینین هەر لاوەی شەپۆلێكی خرۆشانی جەمامبویە لە دەریای ڕوو بە شڵەقانی داهاتوو. ئێمەین دەبێ قفڵی جەمام كراویان بە كلیلی زانست بشكێنین و یەكجێ و بە تێكڕا بەرەو تۆفانیان بەرین. نمونەی تازە لاوانی پەروەردە كراو لە كانگاكانی شیبایۆڤ دا یەكیان (ئەژدەر)ە . لە ڕاستیدا ئەژدەر ئاگرپارەیەكە لە ئاست نەیارانەوە... هەزار جار دەست و پەنجەی ئیڤان نیكۆلایۆڤیچ خۆش بێت بۆ ئەوێ خەڵفە نەمامەی كە لە دەراوی شۆڕش دا گوراندوویەتی. بە ڕای من، ئەژدەر داهاتوویەكی گەش و پرشنگداری لەبەرە و، كاتی ئەوەی هاتووە بكێشرێتە ناو كۆڕ و جغزی هەڵسووڕانی نهێنی و ئەركی گرنگی پێ بسپێردرێت.

ئیڤان نیكۆلایۆڤیچ لە حاڵێكدا بزەی شادمانی كەوتبوە سەر لێوی و چەشنە شانازییەكی لە ڕادە بەدەری بە ڕوخسارەوە دەبیندرا، خۆی بۆ ڕانەگیرا و بە سەربڵندی و فەخرەوە وتی :

ــ ئەژدەر لە جێی كوڕی منە... لە ڕاستیدا من گەلێكم ڕەنج لە سەر كێشاوە و وەک چاوەكانم پاراستوومە. هەركە ئێوە ناوتان هێنا و لێوەشاوەیی ئەوەتان لە قەڵەم دا، من وەک باوكێک گەش و شاد بوومەوە و شەكەتیم لە لەش بڕا...

هەر لەو دەمەشدا ڕەمزی نهێنیی دایە پیرەیان پێ گەیشت. سریوەیان لێ بڕا و سەراپا بوونە وریایی. لادۆ لە جێ هەستا و بە هێواشی وتی :

ــ ڕەنگە لە ڕێكخراوی(تفلیس)ەوە هاتبن. ڕاوەستان و مانەوەیان لە كۆڵان باش نییە. هەربۆیە ناچارین كۆبوونەوەكەمان لێرەدا كۆتایی پێ بێنین و بڵاوەی بكەین. لە كۆبوونەوەی سبەی بایانیدا بەرهەمی پەیوەندیی كۆمیتەی تفلیستان بۆ دەگێڕمەوە. من و بوگدان و ئیڤان شارەزای هەموو كەلێن و قوژبنی ئەم ژێرزەوینەین

و ئێوە یەکەمجارتانە و باش تێی بەڵەد نین... بڕوانن ! ئەوەتا لەم قوژبنەدا دەرگایەکی نهێنی دەکرێتەوە؛ ئەم دەرگایەش بەسەر کاروانسەرای دراوسێ دا دەکرێتەوە و کاروانسەراکەش ئەمەی باشە کە لە سەری شەوەوە هەتاکو بەری بەیانی جێگەی سەرخۆشانی لە دنیا بێخەبەرە و کەس قەباڵەی کەس ناخوێنێتەوە. هاتوچۆ و خولانەوە و دانیشتن و ڕۆیشتن تێیدا ئاساییە و شکی کەس نابزوێنێت. کاروانسەراکەش دەگەڵ شەقامی ئەودیومان پەیوەندی هەیە و دەتوانن بەبێ ترس و تەقێ پێیدا تێپەڕ بن. بەڵام تاک بە تاک و بە ماوە لێی دەرکەون باشتر دەبێ. ئیڤان لەم چوونەدەرە دا چاوساغ و ڕێنماتان دەبێ.

لادۆ ، مامۆستا نهێنی کاری دوای ئەسپاردنی ئەرک و وزیفە، ماڵاوایی لێکردن. مۆمەکەیان داکوژاند و لە یەکتر هەڵبڕان.

لادۆ، لە تاریکایی ئەنگوستەچاوی ژێرزەمینەکە دا بەرەو دەر هەڵکشا و دوای ئەوەی دەرگا بچکۆڵەی ژێر تەختەبەندەکەی کردەوە، هەستێکی دەر و ژووری گرت. زۆر بە شێنەیی هاتە هۆدەی یەکەم و چرای ژوورەکەی داکوژاند. لە کەلێنێ دەرگا ، دزەچاوێکی بە ژووری تەنیشتی دا کرد و چەند نەرمە کۆکەیەکی کرد. چی پێ نەچوو دایەپیر هاتە ژوور و لێی پرسی:

ـ ڕێبوارەکە گەڕایەوە و ئەمجار هەواڵی(دیمیتری یاشیڤل)ی لێ خواستم. منیش هاوردوومەتە ژوورەکەی (ماشینیست) و ئێستا لەوێیە. سا نازانم بە کەلێن چاوت پێی کەوت یان نا؟

ـ دیتم دایەگیان!... دیتم خۆیەتی... هەربژی دایە! ... بە ڕاستی ژیر و وریا و بەکاری !...

ـ ڕۆڵەگیان ئەوە ئەرکی سەرشانی خۆمە و دەبێ باش بەڕێوەی بەرم . من دوو شەنگە کوڕی لاوم لە چاڵە نەوتینەکانی زۆرداراندا خنکان و تەنانەت تەرمی ساردەوبوویشیانم نەکەوتنەوە دەست کە بە ڕەسم و یاسای ئایینەکەم بە گڵکۆیان بسپێرم... کوڕم، تۆ بڕۆ با میوانەکە زۆر چاوەڕوانت نەبێت. من ئەوا هەر ئێستێ چاییتان بۆ ئامادە دەکەم.

ـ هەر بژی دایەگیان !

لادۆ دەرگای هۆدی ماشینیست ـ ی کردەوە. میوانەکە لە تەنیشت چرای گڕسۆزی نێوەڕاستی ژوورەکە چاوەڕوان دانیشتبوو. هەرکە چاویان بە یەکتر کەوت، بە شادمانییەوە ئامبازی یەکتر بوون و وەک گیانی شیرین یەکتریان دە هەمێز گرت.

ـ بەخێر هاتی (وانۆڤ) !... زێدە لە سێ مانگە لێم دووری و تاسەی دیدارت بۆم گەلێک گران بووە...

زۆر بە وردی تێک ڕامان . لادۆ وتی :

ـ وانۆڤ ، چییە وا لەڕ و لاواز بوویت ؟ بێ وەی بیت و لە دەرد و بەڵا بەدوور بی!... وانۆڤ وەرامی دایەوە :

ـ بە شەو و ڕۆژ لە چاپخانەدا مانەوە و کاری بەردەوامی ژێر زەختی سیخور و پۆلیس، بڵێی ئەم لاوازییە نەخوازێ ؟

ـ کەواتە گۆڤاری (برادزۆلا)* دەبێ کەوتبێتە ژێر چاپ ؟

وانۆف لەبری وەڵامدانەوە، ئارەقچنەکەی لە سەری خۆ هەڵگرت و ڕووکەشەکەی لەبەر دادڕی. لە نێوئاخنی ئارەقچنەکە دا کاغەزێکی پێچراوەی دەرهێنا و دایە دەستی لادۆ :

ــ ئەمە سەروتاری ژمارەی یەکەمی بردزۆلا- یە ، کە بەرنامەی کار و چونیەتی ڕێبازی ئێمەی تێدا دیاری کراوە.

لادۆ بە وردی و سەرنجەوە دەستی بە خوێندنەوەی کرد.

******

* برادزۆلا بە واتای خەبات، یەکەمین گۆڤاری ڕامیاری بوو، کە لقی سوسیال دیموکراتەکانی گورجستان بە نهێنی ئامادە و بڵاویان دەکردەوە. گۆڤاری ناوبراو بە یاریکاری و پشتگیریی ژۆزەف ستالین و ڤلادیمیر کەتسخۆڤلی ئامادە و بڵاو دەکرایەوە.

2

ئیڤان نیکۆلاێۆڤیچ بەر لە هەموو هاوڕێیانی لە ژێرزەمینەکە هاتەدەر. بە وێنەی پیاوێکی سەرخۆش، بەدەم ورینگە و نەرمە گۆرانی ژێر لێوانەوە دەی ناراند و لەژێر چاوانیشەوە دەور و بەری خۆی دەڕوانی. بەمجۆرە بە شەقامی تەلەفونی دا هەڵکشا و لە دەور و بەری وێستگەی شەمەندەفەر، هەر بەو ڕێگایەی کە پێی داهاتبوو، گەڕایەوە.

سەرتانسەری دوو بەری شەقامی تەلەفونی، بە دوو ڕێزە خانوبەرەی هاوشکڵ و هاوڕەنگی سڕ و بێ هەست گەمارۆ درابوو. ئەو سەردەمە، شاری باکۆ ببوو بە مەکۆ و جێ داڵدەی خێڵی کۆچەری هەندەران. گوندییە هەژارەکانی لە سەر زەوی دەرکراو ، کە بۆ وەدەست هێنانی کاری ورزی کاڵەی غەریبییان لە شاری باکۆ دا دەکردەوە، لەم هۆدە بچکۆلانەدا دەگیرسانەوە و لە هەشتی داهاتیان بەشی هەرە زۆری دەڕژایە هەگبەی خاوەن هۆدەکان و مشتێکیان بۆ دەمایەوە.

ئیڤان بەبێ بزواندنی سەرنجی ڕێبواران، سەرتانسەری شەقامەکەی تێپەڕ کرد. کاتێک کە گەیشتە جەمساری دوو شەقامی ئازیاتسکی و بازاڕ ، زۆر هێدیانە بەری شەقامی بازاڕی گرت و بۆ سەر چوو. هێشتا ئەوەندە نەڕۆیشتبوو کە سەر و گوێلاکی پۆلیسێکی شەوگەڕی لێ وەدەر کەوت.

ــ ئۆهۆی!... کێی کوڕە، ڕاوەستە بزانم!

ئیڤان بەبێ شەمزان، لەسەر جێی خۆی چەقی و شانی دایە بەر دیوارێک ، بەڵام لە ژێرچاوانیشەوە دەور و بەری خۆی هەڵسەنگاند و چاوێکیشی بە دەوران پشتی خۆیدا گێڕا. بەڵام شتێکی ئەوتۆی نەهاتە بەر چاو کە هەڵی بگرێتەوە و لەناو پەنجە دا حەشاری بدا. ناچار هەر دووک دەستی خستە ناو باخەڵ و بەبێ ئەوەیکە چاو لە پۆلیسەکە بکات، ڕاوەستا.

پۆلیسەکە لەو بەری شەقامەوە بە تووڕەیی گرماندی:

ـ کێی کوڕە؟!... بۆچ دەنگت نایە!

پترۆڤ بە ئەنقەست دوو سێ جاران کۆکی و هیچ دەنگێکی لێوە نەهات. زۆر وریا و هێدییانەش چاوێکی بە ڕێگا و بان دا خشاند و خەیاڵی ڕاکردن و دەرچوونی بە مێشک داهات. ڕاکردن و دەربازبوون بۆ ئەوێک کە گشت کوچە و کۆلانی شاری وەک

لەپی دەستی دەناسی، بەسانی بوو. بەڵام ژانی ئەوەی لە دڵ وەستابوو، کە نەوەک هەر لە دەمی هاتنە دەر لە کاروانسەراکەوە شوێنیان هەڵگرتبێت. ماوەیەکی کورت گیرۆدەی ئەم خەیاڵاتە بوو کە پۆلیسەکە سەرلەنوێ هاواری لێ هەستا :

ـ هەتیو کێی؟ بۆچ لاڵ بووی ؟ دە دەنگت بێ! ...

پترۆڤ وەک سەرخۆشێکی تووڕە، بە بڵمە بڵم وەرامی دایەوە:

ـ منم ... ئەلەکسی !

پۆلیس بە سەرسوڕماوی پرسی:

ـ ئەلەکسی؟!!

هەر بڵێی یەک و دوو، پۆلیسەکە بە تەق و تۆقی ناڵچەی پۆتینانەوە، ئەم بەر ئەو بەری شەقامەکەی بڕی و لە بەرامبەر ئیڤان دا چەقی.

ـ کام ئەلەکسی کوڕە ؟

پترۆڤ بە ئەرخەیانی دەستەکانی لە باخەڵ دەرهێنا و گوتی:

ـ من ئەلەکسیەکم وەکی تەواوی ئەلەکسی یەکانی سەر ئەم جێهانە... ئەلەکسیکی ئاساییم و لە مەیکەدە دەگەڕێمەوە... دەبێ بمبوری کە تۆزێک وەپاش کەوتووم و درەنگ هاتوومەتەوە.

پۆلیس بە تووڕەیی قاچی دە عەرز کوتا و نەڕاندی :

ـ من ئەمە نازانم و ئەلەکسی و مەلەکسیش ناناسم... دەبێ وەگەڕێی و هەر بەو ڕێگەیە دا بگەڕێیتەوە کە پێی داهاتووی... ئەم ڕێگەیە بەستراوە و کەس بۆی نییە پێیدا تێپەڕ بێ.

ـ ئاخر چۆن دەبێ شەقام ببەسترێت! ئەمە چ دینێکە...ماڵی من لەو بەری ئەم شەقامە دایە و دەبێ بچمەوە ماڵ. خۆ ناکرێ هەتا ڕۆژ وەیلانی کۆلانان بم... پیاوی باش بە و لێمگەڕێ با بڕۆم!

ـ لە سەری مەڕۆ... گوتم نابێ! ... گوێت لێبوو؟!... زۆری لەسەر بڕۆی دەتگرم و دەتخەمە کادێنەوە، ئەودەم ئیتر هەتا ڕۆژت لێ دا دێت، دەبێ دەگەڵ مشکان هەر باوباوێن بکەیت.

ئیڤان لە چەم و خەمی پیاوانی حکومەتی باش دەزانی. لەمێژ ساڵ بوو شێوەی هەوسارکردنیانی دەزانی. دەیزانی گشت دەگوژم دەبڕمەکەیان بڵقی سەر ئاوە و بە دراوێک دەپووکێتەوە.

هێدی و لە سەرەخۆ دراوێکی دە مەناتی لەباخەڵ دەرهێنا و بۆی ڕاداشت و گوتی:

ـ بەرگەی تێپەڕبوونی ئازادم پێیە... بڕوانە!... تۆ لێی خورد بەوە بزانە خۆیەتی یان نا!... وێنەی خاوەن شکۆ تزاری مەزنیشی لەسەرە!...

پۆلیسی شەوگەڕ هەرکە نەرمانی دراوی دە مەناتی هاتە دەستی، بە بزەی سەرلێوانەوە هەندێک دەور و بەری ڕوانی و بۆ ئەرخەیان بوون لە بایی دراوەکە،

لە ژێر شۆقی جگەرەی ژێر لێوانییەوە سەر و ژێری دراوەکەی چاو پێداخشاند و بە کەیف و شادمانیەوە گوتی :

ـ دەک بێ بەڵابی!... نەدەکرا زووتر ئەم بەرگەیەم پێ نیشان بدەیت... زۆر بەخێر بێیت سەر دوو چاوانم. بەڵام دەست و بردێک بکە و پێ هەڵێنەوە نەوەک بە پەل و داوێکی دیکە دا بکەویت... ئەمەش بزانە کە لەوسەری شەقامدا ماڵێک کەوتۆتە بەر گومان و جندرمە خەریکی پشکنینی ماڵەکەن. ئەگەر پیاوێکی زیت و وریا نەبی، لەوانەیە تووشی گۆڵمەزێکی تر بی... شەو خۆش!

دەنگی ناڵچەی چەکمەی پۆلیس لە سەر سەنگفەرشی شەقامەکە هەر وا دەهات لە تاریکیدا دەتوایەوە. ئیڤان لە بیر و ئەندێشێکی قوڵ دا مابۆوە و بەڵای خۆیەوە دەیگوت: ئاخۆ دەبێ چ ماڵێک کەوتبێتە بەر هێرشی جندرمە؟! بڵێی کێ بێ و چ کەسێک بێ؟ بەچی دیارە کە ماڵەکەی خۆی نەبێ!.. چ بکا؟... بەرەو ماڵ بڕوا یان بگەڕێتەوە؟...

بەخۆی گوت: گەڕانەوەم بێ سوودە. چۆن دەکرێ بگەڕێمەوە؟ بگەڕێمەوە ، لەوانەیە دیسان تووشی هەر ئەو پۆلیسە ببمەوە و دوو شکی بکەم، ئیتر ئەودەم دەستبەردارم نابێ... بەڵێ دەبێ بەرەو ماڵ بڕۆم ...

بە پەلە و بە تەقەڵی هەنگاوی درشت بەرەو ماڵ وەڕێ کەوتەوە. بەڵام بیر و خەیاڵاتی گەمارۆدان و پشکنینی ماڵێک، زەخت و زۆرداریی پۆلیس و جندرمە، بەبێ وچان و پەیتا پەیتا بە مێشکی دا دەهاتن و دەچوون.

دوور و نزیکی ماڵ بۆوە. دوو جندرمەی چەک بەشانی لە ژێر شۆقی چرای سەری کۆڵانەکەوە هاتە بەر چاو. ڕاوەستا. شەو لە دوایێنی کپی و بێ هەستی دا بەرەو خەو دەڕۆیشت. ماتی و بێ هەستیی وڵات، قورساییەکی سەیری دەخستە سەر دڵی شەو بێدارانی شەو. خشپەی هەنگاونانی ئیڤان و چرپە و سرتەی جار بەجاری جندرمەکان تەنیا ڕوشێنەری بێدەنگی بوون. ئیڤان لە ماڵ نزیک ببۆوەوە، بەڵام خەیاڵ وەسوەسەی دەکرد و بیری ئەمە دەروونی دەهەژاند، کە نەوەک ئەم ڕاو دابەشینەوەیە بۆ بە تەمال هەڵگرتنی ئەو هاتبێتە کایە. هەر بەم ئازارەوە هەنگاوی شل بوونەوە. دوو دڵ و دڕدۆنگ، مەیلی ڕاکردنی بە دڵدا هات. بەڵام خشپەی هەنگاوەکانی هەر دوو جندرمەکانی سڵ کرد بوو. پاشگەز بوونەوە و گەڕانەوەی بۆ نەدەکرا. نەش دەکرا شەقامەکە ببڕێت و خۆیان لێ لا بدات. ئەی چ بکات؟!... بڕیاری ساغ بوونەوەی بە چەشنی بروسکەیەک بە مێشکدا هات و نەرمە نەرمە وەڕێ کەوتەوە. بە شێوەی پیاوێکی شەوگەڕی دڵتەڕ، سەرخۆشانە بە دەم نارە ناری گۆرانی و دەگەڵ ڕاژە ڕاژی ڕۆینی مەستانە، بە تەنیشت جندرمەکاندا ڕابورد. لە سەرپێچی کۆڵانەکەیاندا ڕاوەستا و نێوە ئاوڕێکی لێدانەوە. بەڵام چاوی جندرمەکان وەها بە سەر پەنجەرەی ماڵی دراوسێ دا گرێ درابوو، کە هاتن و ڕابواردنی ئەویان بە هیچ نەگرت.

شەو شەق ببوو. زیندەوەر خڕی خەوتبوون. لە ڕاستە کۆڵانێکدا تەنیا سۆمایی چرای ماڵێک، لە گوێن چاوی نزاکارێکی نیوەی شەوان، ئەسرینی زوڵاڵی دەڕژاندە سەر کۆشی شەوەی شەو.

ئیڤان هێدی و ئارام مەودای جەمسەری کۆڵان و ماڵی خۆیانی تێپەڕ کرد و بە ئەهوەنی دەرگای کردەوە. تاریکی وەک شەوە حەوش و حەساری هەڵدەگوشی. لە تاریکی دا دار و دیوار لێک نەدەکرانەوە. بۆ ڕاهاتنی چاو، تاوێک ڕاوستا. هێشتا بە تەواوی چاوی بە تاریکی ڕانەهاتبوو، کە دو تارمایی لە دەرگای ژوورەوە خوشینە ناو حەوشە و بە سرتە هاواریان کرد:

ـ بابە !

ـ وانیا !

ئیڤان بە ئەسپایی وەڵامی دانەوە :

ـ بەڵێ !... بەڵێ منم ...

ـ وانیا ئەوا نیوەی شەوە... لە کوێی؟... لەمێژە چاو لە ڕێتین، بۆچ نایەیتەوە؟

ئیڤان لێیان نزیکتر بۆوە و بە سرتە گوتی :

ـ ماریا! یەکێک لە هاوڕێیانم ناساز بوو، چوومە سەردانی. بەڵام بۆچ پێمی ناڵێی ڕەوەی جندرمان چییان گەرەکە؟ ... چ خەبەرە؟!

لە جیاتی خێزانی ، کچەکەی بە پرتاو وەرامی دایەوە :

ـ باوکە گیان! ئامینەی دەستەخوشکم دەیگوت پیرەپیاوێک کە چەند ڕۆژێکە هاتۆتە دراوسێیان، کەوتۆتە بەرشک و ماڵەکەیان پشکنییوە... وەک دەڵێن، گۆیا کتێبی خوێندۆتەوە... کتێبی دژ بە ڕژێم...

ئیڤان لەبەر خۆیەوە گوتی :

ـ ماڵ کاول! هەر دەڵێی سەگساری برسین و بە دایم لە ملۆمۆ دان. خێوی شەون و هەر شوێنێک تۆزکاڵە ڕوناکیی هیوایەکی تێدا بێ، بە زووترین هەل دێنە جەستەی و شوێن بزری دەکەن.

ڤەرای کچی، بە سرتە بە گوێی باوکی دا چرپاند :

ـ باوکە وەرە ژوورەوە ئیشم پێتە !

ئیڤان سەری سووڕ مابوو. بەسەرهاتێکی کوتوپڕ و لە ناکاو ڕووی دابوو. بەدەم ئەم ژانەوە هەر وا لە حەوشەدا چەقی بوو. ماریا واسیلۆڤینای خێزانی خۆشەویستانە دەستی شووەکەی گرت و گوتی :

ـ ڕاوەستان و پێشخواردنەوەی ناو حەوشە دەردێکمان دەوا ناکات. وەرە با بچینە ژوور و لەوێ بەسەرهاتەکەت بۆ باس بکەین.

لە هۆدەیەکی پچووکی دار و دیوار هەڵبزڕکاو دا، مجریلکەیەکی قاوەیی ڕەنگی کاڵ بۆوەوە دەگەڵ کۆنە کۆمۆدێکی شەق و شڕ، دوو گۆشەیان لە ماڵەکە داگیر کرد بوو. لە بەرێکی ترەوە قەرەوێڵەیەکی تەسک لە ژێر کۆنە لێفەیەکی پواوەدا حەشار

درابوو. لە چەقی ژوورەکەدا چرایەکی گڕسۆزی بێ تین، لەسەر مێزێکی سەر و گوێ شکاو دا شەبەقێکی زەردی دەگەڵ تارمایی لێک هاڵاند بوو. لە حاستی دەرگاوە، حەولەیەکی دەست ئەسڕینەوە بەسەر بزمارێکەوە شۆڕ ببۆوەوە. بۆ نمی خاوی هۆدەکە، دەگەڵ کەل و پەلی پواوەی ناو ماڵەکە، ڕادەی سامانی خاوەنان ماڵەکەی لە قەڵەم دەدا

ئیڤان کراسی شەتاڵ بوو بە ئارەقەی داکەند و دوای گاڵەدانی دەرگاکە، بێ سەبرانە گوتی :

ـ دەی زوو بن بۆم وەگێڕن بزانم چ باسە !

ماریا بە دەم هەڵواسینی کراسی ئیڤان، ڕووی کردە ڤەرا و گوتی :

ـ تۆ بەسەرهاتەکە بۆ باوکت بگێڕەوە تا من جێگا و بانی باوکت ڕادەخەم.

ئیڤان داوای لە خێزانەکەی کرد کە نوێن و بانەکەی لە ژێر تاقەداری ناو حەوشەکەدا بۆ ڕابخات. دوای ئەوە، ڤەرا بە هەوا دەنگێکی نەرم، بەڵام بە پەلە دەستی پێکرد:

ـ ... بە دەنگی زرم و کوتی قۆنداغە تفەنگان سەرم لە دەرگا بردە دەر. کە دیتم جندرمە وەک شێت و هاران بەرببوونە دەرگا و دیواری ماڵی دراوسێمان، سەرم سەتحی ما. ئەوەندەی بڵێی یەک و دوو، دەرگای ماڵەکەیان شکاند و بە خڕی ڕژانە ژووری ماڵەکەوە. هەر لەو دەمەشدا ئامینەی دەستەخوشکم قاوی کردم و دوو کتێبی خستە ژێر باخەڵمەوە و لە جیاتی دراوسێی ڕووبەڕوومان داوای لێکردم کتێبەکانی لە شوێنێکی باش دا بۆ بشارمەوە و منیش کردم... ڤەرا بەدەم قسانەوە لە ژێر مجریلکەی ژوورەکەی دا دوو کتێبی تەنک و کەم پەڕی هێنا و لەبەر دەستی باوکی دانان.

ئیڤان سەیرێکی سەر و بەرگی کتێبەکانی کرد، یەکیک لە کتێبەکان دوو پەڕی یەکەم و دووەمی بە عینوانەوە لێ هەڵکەندرابوو. ئەویانی بۆ ساغ نەبۆوە، بەڵام پشت بەرگی کتێبەکەی تر، ئەمەی لێ نووسرابوو: (مانیفێست کمۆنیست)

ئیڤان بە دڵێکی پڕ لە هیواوە ، بە نیوەهاراوڕێکی لە هەناو خنکاودا گوتی:

ـ هەی ئافەرین شێری پیر بۆ خۆت و بۆ کتێب خوێندنەوەت! سەت ئافەرین!

ڤەرا لێی پرسی :

ـ بابە، ئەمانە کتێبی باشن؟ ... من دەتوانم بییان خوێنمەوە؟ ... ئیڤان هەر وەک بەرەکەتێکی پیرۆز و بە ودمی لەسەر دەستان بێ، بەرزی کردەوە و گوتی:

ـ کچی خۆم! گوێ بگرە با پێتی بڵێم، ئەم کتێبە لە ڕێبازی خەباتی کرێکار بۆ پچڕاندنی کۆت و بەندی دیلی و ژێرستەمی، وەک ڕێبەر و ڕێنیشاندەرە وایە. ڕێڕەوانی ڕێبازی بزوتنەوەی کرێکاری لە سەریانە نوسراوەکانی ئەم کتێبە وەک زانستی خەبات بۆ سەرکەوتن دەکار بێنن...

لەپڕ بەدەم قسانەوە لە جێ هەستا و گوتی: پێویستە ئەم کتێبانە لە شوێنێکی باش حەشار بدەم، ئەگینا...

قسەکەی بە نیوەچڵی هێشتەوە و وەدەر کەوت. لە دەرەوە شەوە زەنگێکی تاریک، ڕەشە دەواری بەسەر شاری مەنگ و مات دا هەڵکێشابوو. جار و بارێک ، لە بەری کۆڵانەوە خشپەی هەنگاونان و سرت و خورتی ڕێبوارانێک دەهات و دەسرەوتەوە. ئیڤان بە ئارامی و بە پێکوتە هاتە ژێر تاکەدارەکە و بە خاکەندازێکی بچووک قوڵکەیەکی هەڵکۆڵی. کتێبەکانی لە دەسرۆکەیەکەوە پێچا و ژێرخاکی کردن. هەستێکی ڕاگرت و بە ئەرخەیانی گەڕایەوە ژوو. خێزانی چەند پەرتۆکە نانە ڕەشە و تۆزێک پەنیری بۆ ئامادە کردبوو. ئیڤان گوتی :

ـ ماریا! من نان ناخۆم و برسی نیم ؛ پێش ئەوەی بێمەوە ماڵ، بەرکوتێکم کردبوو ، بەڵام نوێن و بانەکەم بۆ ڕابخە و شەوەکی خەبەرم بکەوە.

ماریا گوتی :

ئەی چیت بەسەر کتێبەکان هێنا ؟

ـ ژێرخاکم کردوون... جێگایان باشە.

خەرمانەی زەردی خەمناکی لە ڕوی ماریا نیشتبوو. سەیرێکی مێردەکەی کرد و سەرێکی ڕاتڵەکاند و بەدەم گازەندەوە گوتی :

ـ ڤەرا گەلێک هەڵە و کەم تەرخەمە. لەوانەیە ئاخرسەر تووشی قەرقەشێکمان بکات... ئاخر لە شوێنێک کە پۆلیس و جندرمەی یانیگر بە شوێن نووسراوەیەکی بچوکدا سەرهەرد و ژێرهەرد دەپشکنن، کەی ڕەوایە لە پەنا هۆدەیەکی پڕ تەقەمەنیدا شاپلێتەی ئاگر وەئەستۆ بگری؟!... چۆن دەکرێ لەم هەلە تەنگاوەدا پەرتوک و کتێبان ڕاگوێزی؟.. ئەم ئاکار و کردەوانەی ڤەرا هەڵەن و مەترسی و خەتەرەیان لێ دەبارێت!...

ئیڤان بەهێوری بۆ دڵدانەوەی خێزانی گوتی:

ـ ڕاستە، ژیری و وریایی لە کاران دا گەلێک پێویستە، بەڵام هەندە جارێک مرۆڤ ناچارە چاو لە وریایی و دورەپەرێزی بنوقێنێت و دەگەڵ کارەسات دەست و پەنجە نەرم بکات. ئیمڕۆش لەو ڕۆژانە بووە کە دراوسێکەمان لێی قەوماوە و هاریکاریی دەر و جیرانانی ویستووە... تۆ خۆت لە جێی دراوسێکەمان دابنێ؛ وای دابنێ کە ئەوە ئەتۆی و کەوتویتە بەر بناری تەنگانە و چاو لە ڕێی مرۆڤێکی شانێک بخاتە ژێر باری کەوتووت. چەندە خۆشە گەلەکۆمەکی دراوسێیان لە دەمی تەنگانە دا... ئەرێ هیچ دەزانی هەر هەفتەیەکە دراوسێکەمان کۆچباری لەم گەڕەکەدا کردۆتەوە لە کوێ هاتووە؟... کێیە؟ ... نازانم، بەڵام دیارە تێکۆشەرێکی شۆڕشگێرە و لە وڵاتی خۆی تەرە کراوە و بە ناچاری کۆچی پێکراوە.

ئیڤان لە ژێر تاقەدارەکەی ناو حەوشەکەیان دا ڕاکشا بوو. خەو لە چاوی تارا بوو. ئەستێرەکان بە سریوەی چاوداگرتن دەگەڵ نەخەوتووان چاوە بڕکێیان بوو. دەم دەم سرتە و شات و شووتی جندرمەکان بە کۆڵاندا دەهات و دەخەوتەوە.

ڕەنگی ڕەشی تۆخی دەریای ئاسمان کاڵ و کاڵتر دەبۆوە. ئەستێرەکان بەرەو کز بوون دەچوون. دیار بوو دەهات بەیان بنگەوێت. غەڵەبایی و دەنگی هەنگاونانیش کەم و کەمتر دەبۆوە.

دڵی ئیڤان بۆ دراوسێی ڕەنجەڕۆیان بە داخ و ژان بوو. چ زوو کەوتە بەر جەنجەڕی دەزگا و چ زوو هەڵیان کوتایە سەری و خانەبگیریان کرد. بیری لە کتێبی مانفێست کمونیست دەکردەوە و دەهاتەوە بیری کە ئەوە جاری دووەمە خۆی دەکاتە لەمپەری لەناوچوونی ئەو کتێبە و دەیپارێزێت.

... ساڵی 1896بوو. ئەو سەردەمە لە دەور و بەری کانگاکانی مانتاشۆڤ، لە مەڵبەندی بی بی هەیبەت گیرسابۆوە و لەو کانگەیە خەریکی ئیش بوو. ئەو دەم و سەردەمە، گەلێک لە کرێکارەکان حەزیان دەکرد بزانن ئاخۆ ئەو پیاوە باڵابەرزە چوارشانە چاوشینە کێیە و لە کوێندەوەوە هاتووە و ناوی چییە. بەڵام کەم کەس دەیناسی.

یازدە ساڵ لەمەوبەر بوو کە پەرەوازەی ئەم هەرێمە ببوو. هەرچەند ماوەیەک لە کارگە و کانگەیەکدا سەرقاڵی ئیش دەبوو. دەمێک لە کارگاکانی سابونچی، جارێک لە سوراخانی و چەند ماویەکیش لە بی بی هەیبەت ئیشی دەکرد. هیچ بەشێک لە پیشەسازیی نەوت نەبوو کاری تێدا نەکردبێت و ئەزموونی لێ وەرنەگرتبێ. گشت کاری کانگە و کارگەکان، چ قورس و چ سوک، هەموویانی بە تاقی کردبۆوە. زۆربەی کرێکارانی هاوکاری لە دڵدا هەستیان بە زانایی و ئازایەتیی ئەو دەکرد و چەشنە ڕێز و خۆشەویستییەکی ئەویان لە دڵدا بوو. هەر لە ڕۆژی یەکەمی کارکردن لە کارگەکاندا، کرێکارەکان ئەویان بەناوی ڤانچکا ناسی بوو و هەر بەو ناوەش بانگیان دەکرد. ئەو سەردەمە ، ڤەرای کچیان پێی دەنایە سێیەمین ساڵی ژیانی. ڤانچکا، سەرەڕای لێزانیی باری پیشەسازی، پیاوێکی بە مشور و جێی ڕا و تەکبیری هاوکارانی بوو. ئەزمونگەلێکی کە لە چەم و خەمی ژیان وەدەستی هێنابوو، ئاوێتە دەگەڵ زانستی نوێ، کردبویە دەستمایە بۆ تواندنەوە و چارەسەریی گیر و گرفتی کاری کۆمەڵایەتیی هاوکارانی. بەرزیی ورە و بە جەرگیی ئیڤان، زۆر جاران دەبوو بە مایەی پشت ئەستووری و بەرز بوونەوەی نەترەی یارانی.

ئەو سەردەمە، هێشتا کۆڕ و ڕێکخراوەیەکی ئەوتۆ، کە توانایی ڕێبەری کردنی کرێکارانی هەبێت، نەخوڵقابوو. پیاوی شۆڕشگێری وەک ئیڤانیش توانایی ڕێبەری کردنی بزوتنەوەی کرێکارانیان نەبوو. تەنیا کارێکی کە ئەوان لە دەستیان دەهات، دنەدان و پشتگرتن و هەڵخڕاندنی کرێکاران بوو لە ڕێی وەڕێ خستنی مانگرتنێکی دوو سێ ڕۆژی بۆ ئەستاندنەوەی مافێکی بچوکی ئابوری. بەڵام دیارە مانگرتنی

ئەوتۆییش، وەکوو ئاورێنگێک کە لە پشکۆیەک بترازێ، پێش ئەوەیکە گەرم بکات و بسووتێنێ، لە دەرێژەی ڕاکشانی دا بەرەو سارد بوونەوە دەچوون. دەکرێ بگوترێ ئەو مانگرتنانە تەنیا گرووی ئەستاندنەوە مافی بچوک و چروکی ئابوری بوون کە هیچ کارکردێکی بەرچاوی لە ژیانی چینی کرێکار دا جێ نەدەهێشت. سارێژبوونی زامی بنچینەیی کرێکاران لە شوێنێکی تر ئاوی دەخواردەوە، کە ئەو سەردەمە ئەو زانستە لە ناو هێزی کرێکار دا دەگمەن بوو.

ساڵی 1896بوو. لە کانگاکانی بی بی هەیبەت دا چاڵە نەوتێک بەهۆی تەوژمی لە ڕادە بەدەری گازی ژێر زەوی تەقی و بە بارستایی زارکی چاڵەکە، نەوت و گاز لوژمەیان بەست و بە لوزەو بەرەو ئاسمان دەرفرتان. لەو ڕوداوەدا کرێکارێک لە گاز و نەوت دا خنکا. لە ڕۆژی بیرهێنانەوەی یادی هاوڕێی شەهید، خرۆشێکی ئەوتۆ لە جەماوەری کرێکار کەوت، کە خاوەن کارەکان نەترەیان پێی چوو. سەدان کرێکار دەستیان لە ئیش و کار کێشایەوە و کۆبونەوەیەکی بەربڵاویان پێک هێنا. بەڵام بەهۆی نەبوونی ڕێکخراوەیەکی زانستیانە، هەڵپشکووتنەکە بە چەشنی لزگە موورویەک کە ڕایەڵەکەی پسا بێت، لەبەر یەک ڕەوینەوە. خاوەن کارگەکانیش ڕانەوەستان و دەیان کرێکاری ناسراویان لە کار دەرکرد. ئەودەم ئیڤانیش یەکێک لە دەرکراوەکان بوو.

مانگی ئەیار بوو. هەوایەکی نەرم و دڵگر، هەناوی بە کوڵی زەوی و زاری دامرکاند بوو. ئەو چەشنە هەوایە بۆ مەڵبەندێکی وەکی بائیل، کە دایم بە هەڵم و هاڵاو و دوکەڵ و گازی کانگەکان ڕەش داگەڕابوو، بەرەکەتێکی پڕبایەخ بوو. بەرەبەیانێکی ئەو سەردەمە، ئیڤان هاوڕێی خێزانەکەی، بە مەبەستی پیاسە و بەبادانی پەژارەی خانەنشینی، بەرەو دەشت وەدەر کەوتن. ئەو سەردەمە لە مەڵبەندی بائیل دەژیان.

شاری باکۆ بە تەپۆڵکە ڕەمڵ و ساکە دەشتی خیزەڵان گەمارۆ درابوو. لمزارەکان بێ شیناوەرد و چۆلگەکە بێ دار و دەوەن بوو. دەشت و بیابان لە ژێر تیشکی بێ لەمپەری خۆرەتاو دا بڵێسەی دەهات. هیچ شیناوردێک جگە لە چەند کورتەڵەدار و هەندە دەوەنێکی ڕووتەڵە نەبێ، لە دەشتی گەرمەسێری دا وزەی مانەوەی نەبوو. لە ژێر سێبەری دار و کورتەڵەداراندا ماڵ و منداڵ بزە و جوڵەیان بوو. ئیڤان و خێزانەکەی لە ژێر سێبەری دارێک دا دانیشتبوون.

ئێستێکە پێنج ساڵ بە سەر ئەو سەردەمە دا تێپەڕیوە. ڤانیا پترۆڤ ـ ی ئەو دەمە دەگەڵ ئیڤان نیکۆلایۆڤیچ ـ ی ئێستێکە، زەوی هەتا ئاسمانیان نێوانە. پێنج ساڵ هەژاری و دەربەدەری، دوو جار زیندان، سەرکردنەوەی گەلێک شەوانی بە بێ شێو، دەیان جار تەرە و تەوالابوون لە ئیش و کار، خولانەوەی بێ وچان و بێ سەرەنجام بەشوێن کاردا، ڕاوەدونانی پۆلیس و ئازار و ئەشکەنجە، بەتایبەت خەمی بندەستی خۆی و چینە چەوساوەکەی، ئەویان بەرەو پیربوونێکی کوتوپڕ و بێ وادە پاڵ پێوە نابوو.

بەرەبەری ئێوارەیەکی دەرنگ وەختی بەرەو ماڵ کەوتنەوە ڕێ. لە سەرگردی بەرامبەریانەوە سێ چوار کرێکار دانیشتبوون، هەرکە چاویان بە ئیڤان کەوت، قاویان کرد:

ـ ڤانیا !... ئەگەر دەکرێ خاو و خێزانەکەت ڕەوانەی ماڵ بکەوە و خۆت وەرە لامان.

ـ باشە ، هەر ئێستێ دێم.

ماریا ڕووی کردە شووەکەی و پێی گوت:

ـ ڤانیا ! ڕەنگە ڕەفیقەکانت کۆڕی سەرخۆشییان تەرتیب دابێت، لەوانەیە تۆیش ناچار بکەن هاوپیاڵەیان بی. بەڵام تۆ لە بەری بەیانەوە هیچت نەخواردووە و بە هەناوی خورێن لەوانەیە کارت لێ بکات و تووشی نەخۆشی بێیت...

ڤەرا بە هەر دووک دەستانی دەباوکی هاڵا و پێی گوت:

ـ باوکەگیان بە قسەی من و دایکم بکە و مەچۆ!... وەرە دەگەڵمان بەرەو بچینەوە ماڵ. تۆ بۆ خۆت چەند جارانت گوتوە کە ئارەق تاڵە... ئەی بۆچ دەی خۆیتەوە؟... ئاخر بۆچی؟!

ئیڤان دەستی لاواندنەوەی بە سەر دا هێنا و بە لاواندنەوەیەکی باوکانە پێی گوت:

ـ بەڵێنیت پێ دەدەم نەخۆمەوە... ئێوە وەڕێ کەون، منیش زۆرم پێ ناچێ و دەگەڕێمەوە. ئەوسا ڕوی کردە ماریا و پێی گوت:

ـ ماریا، تۆ خۆت باش دەزانی من نەهێندە ئۆگری مەستی و سەرخۆشیم، بەڵام ئەم هاوڕێیانەش وەکی خۆم ڕەپاڵ نراون و بێکار ماونەتەوە، ڕەنگە ئەگەر بێ جوابییان بکەم لە دڵیان گران بێت. لەوانەیە دەرد و مەراقێکیان لە دڵ باربێ و منیان گەرەک بێ گوێ لە خەمیان بگرم...

ئاخرسەر ماریا و ڤەرا ملیان دا و بەرەو ماڵ بوونەوە. ئیڤان بەرەو سەرگردە هەڵکشا. لە سەر تەپۆڵکی گردەکە دا چوار کەس بە دەوری شووشە ئارەقێک و نانە ڕەشەیەک و چەند چڵە پیاز دانیشتبوون.

دوو کرێکار ڕوس و یەکیان فەلە و چوارمینیان لاوێکی نۆزدە ـ بیست ساڵانە بوو کە بۆی نەناس بوو. پاش چاک و چۆنیی ڕەفیقانە، دەگەڵیان دانیشت و لە حاڵێکدا ئارەق و ئامرازەکەی پەنجەنیشان دەکرد، گوتی:

ـ سەیرە کە زارکی شوشەکەتان سەر بە مۆرە و دەستی لێ نەدراوە! نەکا لە دڵتان نەبووبێتەوە سەری هەڵگرن!... لەوانەشە چاوەڕوانی هاتنی کەسێکی تر دانیشتبن. یەکێک لە هاوڕێیان وەرامی دایەوە:

ـ ڤانیا! مرۆڤ لە پەنا لاوێکی ژیر و زانا دانیشتبێت، ئەرێ پێت واهەیە دڵی هەڵی بگرێ خۆی بە سەرخۆشی و بێخەبەری بسپێرێت ؟ ... دەسا وەرە و ئەتۆیش ئەم گەنجە بناسە. ئەمە کانگای زانست و لێزانییە. قسەکانی لە مێشکی مرۆڤدا دەبنە نەخشی سەر بەرد. ئەوسا ڕوی کردە کوڕە گەنجەکە و پێی گوت:

www.gagesh.com

ـ پیوتر تۆیش ئەمە بناسە! ئەمەش یەکێک لە هاومەتەرێزانی ژیر و وریای ئێمەیە و ڤانیای ناوە.

پیوتر بە دەم زەردەخەندەیەکی ئاوێتە بە شەرمەوە گوتی:

ـ چ کرێکارێکتان پێ شک دێت کە ئیڤان پترۆڤ نەناسێت؟ ڤانچکا پیاوێکی بەنێوبانگە و منیش دوراودور دەیناسم.

ئیڤان سەیرێکی کرد و بە پێکەنینەوە گوتی :

ـ وەکی دەڵێن: دەنگی دەهۆڵ لە دورەوە خۆشە .

پاش دەمێک پێکەنین و قسەی خۆش، ئیڤان بە مەندی داوای لێکردن لە سەر مەبەست و مەسەلەی باسکراو بدوێن و درێژەی پێ بدەن.

یەکێک لە هاوکارەکان گوتی:

ـ ئیڤان مەڕوانە پیوتر بە تەمەن گەنج و لاوێکی کاڵ و کەم تەمەنە ، باوەڕم پێ بکە کەنگای لێزانییە. ئەوەندەی کتێب خوێندۆتەوە، هەر کە دەم دەکاتەوە، مرۆڤ حەیرانی بلیمەتی و زانایەتییەکانی دەبێت. هەر ئێستێکەش کتێبێکی پێیە کە دەرمانی دەردی ئێمەی تێدایە... پیوتر دەکرێ کتێبەکە نیشانی ڤانیاش بدەیت؟

ـ لە شوێنێکی تەواو بەرچاو دانیشتووین و سیلەی چاوی هەموو سەیرکەر و ڕێبواران دەمان گرێتەوە.

ـ کەواتە با جێگەکەمان بگۆڕین و شوێنێکی دوور لە ئاوەدانی هەڵبژێرین.

ئارەق و پێخۆرەکەیان کۆکردەوە و بەرەو دەوەنێکی دوورەدەست ڕۆیشتن. لە ژێر سێبەری دەوەنەدارەکە، لە سەر ڕەملێکی نەرمی ورد، لە دەوری ئارەق و پێخۆرەکە کۆ بوونەوە.

پیوتر قفڵی دەرزیلەی باخەڵی ژورەوەی کۆنە چاکەتەکەی ترازاند و دەستەوارێکی کۆنە ڕۆژنامە دەرهێنا. لە توێی ڕۆژنامەکاندا کتێبێکی کەم پەڕی بەرگ شینی دەرهێنا کە ئەم ڕستەیە لەسەر نووسرابوو: بڵاوکراوەی سۆسیال دیموکراتی روس. ئیڤان بەر لەو ڕۆژە، جار و بار شەونامە و ئاگاداری نهێنیی سیاسی دیتبوو. بەڵام تا ئەودەم، هەرگیز دەزگای چاپ و ئۆرگانی بڵاوکراوەی سەر بە بزوتنەوەی کرێکاری لە خەویشدا نەدیتبوو. کتێبەکەی لێ وەرگرت و ئەم دێڕانەی لە بەشی سەرباسەکە خوێندەوە:

مانیفێست کمونیست ـ کارل مارکس ـ فریدریک ئەنگلس

ساڵی 1872، وەرگێڕدراو لە دەقی ئەلمانی، بە سەرەتای نوسەرانیەوە.

ژەنێڤ ، چاپخانەی روسیای ئازاد.

کتێبەکە دەست بە دەست گەڕا و ئاخرسەر گەیشتەوە دەست پیوتر. نیشانەی ڕەزامەندی و تامەزرۆیی بە ڕوخساری هەموویانەوە دیار بوو. پیوتر گوتی:

ـ ئەم کتێبە لە لایەن کرێکارێکی کۆنەساڵی ڕوس بەمن براوە. خاونی پێشووی کە بە داخەوە ناوەکەی نازانم، دەیگوت بۆ ڕزگاربوونی چینی کرێکار، شۆڕشی کرێکاری

پێویستە. خەباتی کرێکاریش بناغەی زانستی و تیۆری شۆڕشگێرانەی هەیە. ڕێڕەوانی ڕێبازی شۆڕشی کرێکاری ئەرکی سەرەکیی سەر شانیانە لەم تیۆرییانە شارەزابن. ئەم کتێبە ڕێنوێن و ڕێنماییێکە و تیشکی شۆڕشگێرانە دەخاتە مێشکی تێکۆشەرانی ئەم بوارەوە.

ئیڤان پێی نابویە جیهانێکی نوێ. ئەوا بۆ یەکەمجار بوو بە گوێی دەگەییشت کە بیری ڕزگاریی چینی کرێکار، پایە و بناغەی تیۆریی زانستی هەیە. بەم پێگەیشتنە دڵی تەواو گەشابویەوە. لە پیوتر نزیکتر بۆوەوە و گوتی :

ــ کوڕم بۆمانی بخوێنەوە، با بزانین چی تێدایە و باسی چی دەکا!

پیوتر لە وەڵامدا گوتی:

ــ جێگەکەمان چۆڵگەیەکی بێ پەسیوە و هیچ ڕێی دەربازبوونی نییە، سەرەڕای ئەمەش، دەرنگ وەختانێکە و کاتێکی کەمیش لەبەر دەستمانە بۆ کتێب خوێندنەوە. ئەم کتێبەش کۆگایەکی لێکدانەوە و شیکاری لە باخەڵدایە و بۆ هەر دێڕی ئەم کتێبە، گەرەکە چەندێکی لە سەر ڕاوەستین. بەڵام بە دەرفەتی دەزانم یەکشەمە ڕۆژێک لە باڵاخانی یەکتر بگرینەوە. ئەودەم لەوێ بە دەرفەتێکی زیاتر و متمانەیەکی باشتر دەتوانین بیخوێنینەوە و کاری لەسەر بکەین. ئەم هەڤاڵانە من دەناسن و تەنیا بۆ تۆ نەناسراوم. ناوم پیوتر چۆنیاتۆڤە و لەمەڵبەندی باڵاخانی دەژیم.

ئیڤان بێ سەبرانە گوتی:

ـ هیچ نەبێ دێڕێک، ڕستەیەک ، پوختەی ئاکام و ئەنجامی کتێبەکەمان بۆ بڵێ!

پیوتر ئەم چەند دێڕەی لە ئاخر پەڕی کتێبەکە دا بۆ خوێندنەوە :

... لەمەو دوا، کمونیستەکان بیر و ڕا و داخوازییەکانیان لە ژێر پەردەی بێدەنگی دا ناشارنەوە، بەڵکە بە دەنگێکی بەرز و ئاشکرا بە هەموو جیهان ڕادەگەیەنن و دەڵێن ، بۆ گەیشتن بە ئەنجام و ئاکامی کار ، سوورن لەسەر تێک ڕوخاندن و هەڵوەژاردنی کۆڕ و کۆمەڵ و ڕێکخراوەکانی سەر بە سەرمایەداران. بێگومانین سەرکەوتنی چینی چەوساوە تەنیا بە داڕوخانی دەسەڵاتداری کۆنەپەرست، کە پارێزەری مافی بەگلەر و سەرمایەدارانە، مومکین و مسۆگەر دەبێت.

لێبگەڕێ چینی ستەمگەری خاوەن دەسەڵات لە ترسی هەڵمەتی تیژی خەباتی سووری کمونیستی وەک گەندەڵە دارێک بلەرێتەوە. پرۆلیتاریا لە شەڕگەی خوێناویی شۆڕش دا هیچ شتێک لە دەست نادا مەگەر قلْفی زنجیری دەست و پەلانی نەبێ!... بەڵام لە ڕۆژی سەرکەوتندا هەر ئەوە کە هەموو جیهان بە قازانجی گشت کرێکاران و زەحمەتکێشانی جیهان بەرەو ئاڵوگۆڕ دەبات.

کرێکارانی جیهان یەک گرن !

ئیتر خوێندنەوە کتێب هەر نەک، بگرە پەڕ لێ هەڵدانەوەشی نەدەکرا. چونکە لە داوێنی گردەکەوە ڕەشاییەک وەکی تیری ترازاو لە سەختە کەوانێک بە فڕکە فڕک بەرەو سەر دەهات. ڕەشایی دوور و نزێک بۆوەوە، یەکێک لە کرێکارەکان ناسی و زانی کێیە. هەربۆیە بە هاوارێکی لە گەروو خنکاودا گوتی:

ـ کوڕینە خۆ خڕکەنەوە، ئەوا جغجغەیە دێت !

هەرکە ناوی جغجغە هات، هەموویان پێی تێکچوون. بە پەلە خۆیان کۆکردەوە و سەری شوشەی ئارەقیان بادا و پیاڵەکانیان پڕ کرد. پیوتر گوتی :

ـ من دەزانم جغجغە بە شوێن من دا هاتووە و منی لەبەر چاوە. ماوەیەکە چەشنی سێبەر بە شوێنم دا دەخشێت و دەسبەردارم نابێ. کتێبەکە چی لێ بکەم؟ لەوانەیە خەیاڵی پشکنینم بکات و بمداتە دەستی سیخواڕانی دەزگا.

ئیڤان لێی نزیک بۆوەوە و پێی گوت:

ـ بێنە بیدە بەمن. ڕۆژی یەکشەمەی داهاتوو لە باڵاخانی تەسلیمتی دەکەمەوە. دڵنیابە کاتێک ئەم کتێبەم لێ دەستێنن، کە پێشەکی گیانیان لێ ئەستاندبم.

پیوتر بە گورجی کتێبەکەی هاویشتە ناو کۆشی ئیڤانەوە. ئەویش سوکێکی لە نێوان لاسکی چەکمە و گوێزینکی قاچیدا چیگای بۆ کردەوە و دابینی کرد.

لە مەڵبەندی باڵاخانی و بی بی هەیبەت دا، لە کارگە و کانگاکانەوە بیگرە هەتا دەگاتە خەڵکی ئاسایی کۆچە و کۆڵانانیش، کەس نەبوو جغجغە نەناسێت. جغجغە بۆرە تڵتەپیاوێکی بەکرێگیراو بوو، کە کار و کرگارەکەی خولانەوەی ئێرە و ئەوێ و سەر داگرتن بە کارگە و کانگە و ماڵی کرێکاران بوو. جغجغە بە مەبەستی قسە دزین و سیخوڕی، چەشنی ڕێوی مڵومۆی دەکرد . جارجار بە ڕەخنەگرتن و سکاڵا لە دەزگای دەسەڵات، تەنانەت جوێن پێدان بە خاوەن کار و بەگلەران، کرێکاری ناشارەزای هەڵدەخەڵەتاند. هەر بەس بوو یەکێک لە وتەکانی بۆ سەلمابا و کرێکارێکی ناڕازی وە قسە هێنابایە، کە دەست بەجێ بە گوێی دایەرەی پۆلیس و خاوەن کارگە ڕادەگەیشتەوە.

جغجغە بە لەش و لاری داچۆڕاوی و بە دەم زرە زەردەخەندەیەکی پڕ لە گزە و ساختەچییانە، لێیان نزیک بۆوەوە.

لەدەمی پێکەنین و خۆڕانان دا ڕوخساری ناشیرینی هەر بە چەشنی سێوی چرچی ژاکاوی داتڵیشاو، هەزرا چین و گنج و شوێنی تێدەکەوت. لێیان هاتەپێش و بە قیژەیەکی لە گوێیان ناخۆش، زریکاندی :

ـ دەس ڕاگرن!... دەس ڕاگرن!... مەخۆنەوە !

ئیڤان پیاڵەیەکی بەرز کردەوە و بە دەنگێکی بەرز گوتی:

ـ دەیخۆینەوە بە شادی و بەختەوەریی خاو و خێزانەکانمان!

جغجغە بە هەڕەمە هات و لە تەنیشت پیوتردا چۆکی داکوتا. هەروەک لە قەدیم و نەدیمەوە شەریک و برابەشیان بووبێ، گوتی:

ـ ئەی یەی یەی! ئەدی پیاڵەی من کوا؟!... چۆنە بەبێ من لە ئەوکتان دەچتە خوار؟!
ئیڤان پیاڵەی خۆی بۆ ڕاگرت :

ـ هانێ بگرە !... من پێشەکی پێم داکردووە، ئێستا دەوری تۆیە.

جغجغە فێڵاوییانە سەیرێکی کردن و بەدەم پێکەنینەوە گوتی:

ـ ئای ڤانچکا!... ڤانچکا ئێوە و ئارەق و سەرخۆشی و بێخەبەری؟! سوێند دەخۆم کە هیچ کامێکتان لە بازنەی مەستی و سەرخۆشی دا جێگاتان نابێتەوە... دەزانم... دەزانم کۆڕەکەتان زانکۆی ڕوون بوونەوەیە. کەسێک لێرە بێ، لە فێرگەی شۆڕش دایە. سەیری ئەمە بکەن! ... هەر ئەم پیوترەی کە لێرە دانیشتووە، کانگای گۆڤار و ڕۆژنامە و کتێبی سودمەندە. خاوەنی تەواو نوسراوەی دژ بە شا و ئەرباب و گەندەڵ فەندەڵەکانیەتی... دە وەرن! وەرن با لەم پەردە شانۆیە واز بێنین و بە خوێندنەوە و ڕاوێژ و توێژینەوەی بابەتان زەین و مێشکی خۆمان پەرداخ بکەین...

ئیڤان بە گورجی ئارەقەکەی هەتا ئاخر دڵۆپی تەڕایی پێداکرد و ئەوسا ڕووی کردە جغجغە و پێی گوت:

ـ گوێچکەت بکەرەوە جغجغە با پێت بڵێم! دەزانم تۆ بە نیازی ڕاوە نێچیر سێرەت تێ گرتووین. بەڵام خەیاڵت خاوە و ئێمە بە نێچیری تۆ نابین. لە ناو ئێمەدا کەس حاڵ و حەوسەلەی شات و شوت و قسەی زلی نییە. کۆڕەکەمان بەزمی سەرخۆشییە. ئارەق ئاوێنەیە و هیچ شتێک وەک ئارەق جەلا بە دڵ نادا. تۆیش یان دانیشە و ئارەقەکەت بخۆوە، یان دەخۆت هەڵدە و لێرە بڕۆ !

هەڕەشەی ئیڤان کاری کرد. جغجغە پاشەکشەی کرد و دوای خواردنەوە چەند قوم ئارەق، بەبێ ئەوەیکە گوڕڕەی ئیڤان وەسەرخۆی بێنێ، ماڵاوایی کرد و ڕۆیی.

درەنگ وەختانێک لێک هەڵبڕان و هەرکەسە بەرەو شوێنی خۆی کەوتە ڕێ. لە جادەی باڵاخانی، لەو شوێنە کە ڕێی چونەوەی پیوتری لێ دەبۆوە، پۆلیس بەرەگەی ڕێگای لێ گرتبوو. پیوتر دەگیر کەوت. جلک و بەرگی بەری، تەنانەت کڵاوی سەر و پێڵاوی پێیشیان پشکنی. بەڵام جگە لە چەند پەڕە ڕۆژنامەی سەر بە حکوومەت، هیچ بەرگەیەکی شیاو بۆ ڕەپێچەک دانی نەکەوتە دەست پۆلیس.

مانفێست کمونیست هەر بەلای خۆی مابۆوە و هەر وەک بیبیلەی چاوەکانی دەیی پاراست. جارێک لە باڵاخانی و دوو ڕۆژیش لە بی بی هەیبەت کۆبوونەوە و دێڕ بە دێڕ خوێندیانەوە و وەردیان داوە و شیکارییان کرد.

ئیڤان هەروا لە سەر پشت و ڕوو بە ئەستێران ڕاکشا بوو. ڕابوردوو وەک فیلم بە مێشکی دا داهات و تێدەپەڕی. ئەستێرەکان لە بەرزایی ئاسماندا هەر وەک تیشکی نادیاری خۆریان دیتبێت، بەرەبەرە کز و سیس هەڵدەگەڕان و نەرمە نەرمە لە هەمێزی ڕوناکیدا کاڵ دەبوونەوە و نەدیو دەبوون. چاوەکانی ئیڤان لە باوەشی سریوەی ئەستێران دا بە شەکەتی کەوتە خەو. ماوەی دوو سەعاتێک بوو چاوی کەوتبوە خەو، کە ماریا خەبەری کردەوە.

لە ژووری ماڵەکەیاندا ماریا و ڤەرا خەریکی سازکردنی بەرچایی بوون. ئیڤان خۆی ئامادە دەکرد.

مانگرتنی دوو ڕۆژ لەمەوبەری کانگەکان هەروا دەهات بەرەو کزی و لێک بڵاوبوون دەچوو. بەشێک لە مانگرتووان وازیان هێنابوو. کۆمیتەی باکۆ لە هەوڵی ڕاگرتنی و بەردەوامبوونی مانگرتنەکە دابوو. دیتنەوەی تێکۆشەر و خەباتگێڕانی بزوتنەوەی کرێکاری و سازمان پێدانی مانگرتووان ئەرکی سەرشانی ئیڤان بوو.

بەر لە زەردەی خۆرەتاو ، ڤەرا لە خەو هەستا بوو. سرەوتنی لی بڕابوو. دەیَ هەویست هەواڵێک لە دراوسێکەیان وەدەست بێنێت و بۆ باوکی بگێڕێتەوە. ئەو دراوسێ پیرەی کەوا تەنیا هەفتەیەک بوو نیشتەجێی گەڕەکەکەیان ببوو. نە کەس شارەزای بوو و نە کەسیش بۆی ناسرا. پیاوێکی سەڵتەی بە ساڵاچوو، بە بەژن و باڵای داچەمیو و قژی درێژ و تاتای داڕژاوی سەر شانی، کە بە دیمەن دەچۆوە سەر پیاوانی لە دنیا پارێز. بەڵام ئەوەی کە زۆر جێی سەرنج بوو، گالسکەیەکی ئاخندراو لە کتێب بوو لە دەمی هاتن و ڕاگوێزانی ماڵەکەی دا.

سەرەنجام ڤەرا ، بەسەرهاتی دراوسێکەیانی لە زمانی ئامینەی دەستەخوشکی وەرگرت کە بەری بەیانی زوو، گالسکەیەکی سەر دەپۆشراو لە ژێر چاودێریی جندرمە دا، دراوسێ و کتێبەکانیان بەرەو شوێنێکی نادیار ڕاگواستووە.

ئیڤان خەریکی بەرچایی بوو. ڤەرا بە لای باوکییەوە دانیشتبوو. ڤەرا بە هەوا دەنگێکی کیژۆڵانەیەوە خەریک بوو چارەنووسی خەمبارانەی دراسێی بۆ باوکی دەگێڕایەوە.

ئیڤان چەشنە شانازییەکی پڕ تایبەتی بە بوونی ڤەرا دەکرد. لە ژێر چاوانەوە سەیری هەڵس و کەوتەکەی دەکرد و دڵی هومێدەواری، پەنجەرەی هومێدی ڕون تری تێدا دەکرایەوە.

زایەڵەی نەوای بانگبێژەکەی نوێژگەی(تازە پیر) هەروا لە هات و چوون دابوو، کە ئیڤان کۆنەکۆتەکەی بە لاشان دادا و دوای ماڵاوایی کردن، بەرەو کارگەی شیبایۆڤ لە مەڵبەندی ئاخ شار کەوتە ڕێ.

******

3

ئەو ڕۆژە، لە تەواوی بەشەکانی کارگەی شیبایۆف دا فەرمانی ڕاوەستان و مانگرتنێکی سەرتانسەری و تێکڕایی ڕاگەیەندرا. کۆبونەوە و تێکەڵ بوونی لەپڕی هەژمارێکی زۆری کرێکار لەم مانگرتنەدا بۆ گەنج و لاوێکی تازەکاری وەک ئەژدەر، جێگەی سەرسوڕمان بوو. مانگرتنی ئەوتۆیی لە ڕوانگەی هەرزەکارانی تازەکارەوە چەشنە هەڵقوڵینێکی کوتوپڕی لە ناکاوی دەنواند. بەتایبەت کە داخوازیەکانیش دەگەڵ دەقی خواست و یستی مانگرتنەکانی پێشین گەلێک جیاواز و دوور لە یەک بوون.

... ئیتر با بەس بێ کۆڵەواری و ژێرستەمی!... هەر ئەو جۆرەی کە لە یاسای سروشتیش دا سەرجەمی بونەوەر، ژینەوەر و بێ گیان، بێ پسانەوە لە ئاڵوگۆڕ دان و هیچ شتێک لەسەر یەک بار و دۆخ دا نامێنێتەوە، هەر بە پێی ئەو قانونەش دەبێ لێڵایی لە سەر تەرمی نیوەگیانی کرێکار بڕەوێ. دەبێ دەوری کۆیلەتی و دیلیش لە سوڕ و گەڕ بکەوێت و کۆتایی پێ بێت. کرێکار دەبێ مان بگرێت. پێویستە ڕابێت و سەر هەڵێنێ و شۆڕش بکات، شۆڕش دژی ناتەبایی، دژی ڕاوەنان و وەدەرنان؛ شۆڕش بۆ سەرکەوتن و بۆ ڕزگاری.

کارخانەی مەکینەیی شیبایۆف لە مەڵبەندی ئاخ شاری شاری باکۆ ، لە شوێنێکی بەس مەزن و پان و بەرین دا ساز کرابوو. کارخانەی ناوبراو لە چەندین بەشی گەورە و بچوک پێک هاتبوو، کە هەر بەشەی بەرهەمێکی تایبەت ئامادە دەکرا. لە شانی ڕاستی کارگەکەوە دەروازەیەکی گەورە بە سەر حەوشەیەکی پان و بەرینی پڕ لە ئاسنەواڵە و ئامرازی کار دا دەکرایەوە. کرێکاری مانگرتوو، پۆل پۆل لەو حەوشەیەدا ڕاوەستابوون. کارخانە بە گشت بەشەکانیەوە لە کار و چالاکی کەوتبوون. دەنگی فیکە و تەق و تۆقی مەکینەکان خەوتبوونەوە و دەرگای هەموو ژوورەکانی کارگە و کارخانە لە سەر گازەرا ئاواڵە مابوونەوە.

جاران بەر لەمە، لە هەر کۆبوونەوە و مانگرتنێکدا، کرێکاران هەر لەم حەوشەیەدا کۆدەبوونەوە و پێداویستی و داخوازیەکانیان بە نوێنەرێک دا ڕەوانەی بارەگای

شیبایۆڤ دەکرد. شیبایۆڤ جارجارێک هەندە ویست و داخوازیەکی چروکی باری ئابوری بۆ چارەسەر دەکردن، بەڵام زۆرجاران وەرامی بە هەڕەشەی بۆ دەناردنەوە و ڕای دەسپارد کە هەر نەک تاکە کۆپێکێکیان بۆ ناباتە سەر، بەڵکە ئەگەر بە زوترین کات نەگەڕێنەوە سەر ئیش و کار، ئەوا کارگەکان دەخەوێنێت و دەرگاکان قەپات دەکات.

لەم هەل و چەلانەدا، بۆرە کرێکار، کە مانی خۆیان لە باخەڵی خاوەن کار دا دەبینی، ملیان دەدا و پنجی ئیش و کارەکەیانە دەگرتەوە و بێدەنگەیان لێدەکرد. بەڵام خاوەن بیر و باوەڕەکان و ئەوانەی کە مانای ڕاوەستان و هەستان و کۆڵنەدانیان دەزانی، لە بەرامبەر خودای کار دا ڕادەوەستان و سەرەنجام بە خڕ و پتونی لە کار دەردەکران. بەڵام ئەوان بەبێ وەستان و نوچدان، سەر لە نوێ لە مەڵبەندێکی دوورتر دا هەڵەسونەیان دەهێنایەوە و لەنێو کرێکاراندا ڕەگاژۆیان دەکردەوە.

ئەژدەر شان بە شانی ئیڤان نێکۆڵایۆڤیچی بڕبڕەی پشتی ڕاوەستا بوو. چاوەڕوانی ئاکامی دوایینی دەکرد. ئەو بەلای خۆیەوە لێکی دەدایەوە و پێی وابوو بەرهەمی ئەمجارەیش وەکی جاران، بە دەرکردنی هەندێک و بە چوونەوەی سەرکاری ژمارەیەک کۆتایی پێ دێت و دەبڕێتەوە. بەڵام هەر لەو دەمەدا، لە بەرەوەی جەماوەری مانگرتوودا خرۆشێکی گران، بە چەشنی قرمژنی تریشقەی ئاسمانی بە هەور و هێڵی سەرەبەهاران بەرز بۆوە و گوڕاپانی ئاخنی. ئەژدەر سەرێکی بەرز کردەوە، بەڵام چ شتێکی بۆ دەرنەکەوت. بە نیازی پرسیار و پرسین ڕووی کردە ئیڤان، کەچی ئەویش بەلایەوە نەمابوو. شەپۆلی خرۆشی هەرای کرێکار قین و توڕەیی لێ دادەباری. دەردەکەوت داوێنی دەریای جەماوەر، ئاوسی بەسەرهاتێکی گەورە و گرانە و کۆرپەیەکی نوێ دێت بەرەو خولقان بچێت. لەپڕ شەتاوی کرێکار بزووت. لەو بەرەوە پۆلیس و یاساوڵەکانی کارگە، چەک لەسەر دەست بۆ پارێزگاری لە بارەگای شیبایۆڤ، مەتەرێز و پەنایان گرتبوو. بەڵام لافاوی هەڵدێرگەی کەژ و تەلانان لە دەمی ڕاخوڕیندا چلۆن و بە چ شێوەیەک بەرهەڵستان لە ڕێدا تل دەدا، هەڵمەتی تیژی کرێکاریش بەرەو گۆڕەپانەکەی بەر کارگە لوزەوی بەست و هەژگەڵی پڕوپوشی بەکرێگیراوی لە بەر پێ لادا.

ئەژدەر بە چەشنی تاقە هەنگێک دەگەڵ ڕەوتی پۆرەهەنگێکی مەزن لە هات و چوون دابوو. هەستی دەکرد ڕایەڵێکی نادیار بە کۆڕی یارانەوەی گرێ داوە و هەنگاو بە هەنگاو بەرەو جەرگەی خەبات دەکێشرێت. سەرێکی بەرز کردەوە، لە سەفی پێشووی حەشیمەتەکەدا چۆنیاتۆڤی چاو پێکەوەت. بە بینینی ئەو، چۆکی ئەژدەر وزە و توانایيەکی لە ڕادە بەدەری پێداگەڕا و هەستی بە حەسانەوە و پشت ئەستوریەکی پڕ لە هیوا کرد. ئەژدەر دڵنیا بوو کە چۆنیاتۆڤ جێی باوەڕی تەواوی

کرێکارانە و هەر ئەویش دەتوانێ وەک سازمانکارێکی بەتوانا، بەبێ ترسی ڕەوێنەوە و لێک بڵابوونی کرێکاران، جەمسەری هەستانەکە بگرێتە دەست. شان بە شانی چۆنیاتۆڤ، پیاوێکی باڵابەرزی داڵگۆشت دەبیندرا. ئەژدەر هاتەوە بیری کێیە و چ کەسە؛ لە ماڵی ئیڤان دیبوی و هەر لەوێ بناغەی ئاشنایی و دۆستایەتییان داڕشتبوو؛ ئەو غولام بوو.

غولام کرێکاری کارگەی خاتیسۆڤ بوو. نێوبانگی بە دەماری و لێوەشاویی غولام لە هەموو مەڵبەندی ئاخ شار و قارەشار دا دەنگی دابۆوە. ئەژدەر بەلای خۆیەوە گوتی: بەڵام مانگرتنی کرێکاریی کارخانەی شیبایۆڤ چی و غوالام چی!! ... چۆنە لێرە سەری هێناوەتە دەر؟!... لەوانەیە بە نوێنەرایەتیی کرێکارانی خاتیسۆڤ ڕەوانەی ئێرە کرابێت. چونکە هەر ئێستا لە ماڵبەندی زاواغزالنایاش دا کرێکاری ڕاپەڕیو، مانگرنیانە...

دەریای جەماوەری نێو گۆڕەپانی بەر کارگە شەپۆلی دەدا و حەشیمەت تێیدا ژاوەی دەهات. لە دوورترین شوێنەوە، هەتا بەر نوسینگەی تایبەتی شیبایۆڤ، جێی دەرزی هەڵاویشتن نەمابوو کرێکار داگیری نەکردبێ. تەنانەت کۆشکی حەسانەوەی شیبایۆڤیش چەشنی تەختە تابووتێکی ڕەش، لە نێو دەریای پڕ خرۆشی کرێکار دا کپی و مەنگی و ماتییەکی بە وەیشومەی لێ هاڵابوو.

لەوەتەی کارخانەی شیبایۆڤ بیری بڕ دەکا، هەرگیز کۆبوونەوەیەکی ئەوتۆ بە کۆمەڵی بە خۆیەوە نەبینی بوو، هەروەتریش، لەو دەمەوە کە کرێکار لە کارگەکانی شیبایۆڤ دا دەست بە ئیش ببوو، قەت قەت ئەو جەرگ و جورئەتەی نەببوو کە دەفتەری کاری شیبایۆڤ گەمارۆ بدات و پەکی بە هیچ نەکەوێت. جاری جاران، نزیک بوونەوە و ڕاوەستان لەم کۆشک و سەرایە دا، ئەگەری قەستی سەر بوو. چونکە کات و ناکات چاوی دەیان چاودێر و هەس هەس و پاسەوانی بە بەر دەرک و دیوارانی دادەخشا و پەلەوەریش یارای لێ نزیک بوونەوەی نەبوو. بەڵام ئیمڕۆکە هەر ئەو کۆشکە لەبەر نرکەی دلێرانەی کرێکار دەلەرزێت.

ئەژدەر بەبینینی ئەم هەڵکەوت و دەسکەوتە سەری سەتحی مابوو. ئۆقرە و هەدادانیشی لێ هەڵگیرابوو. دەمێک بەرەو پێش، جارێک بەرەو دوا دەڕۆیشت و یەکدەم سرەوت و ڕاوەستانی پێ نەمابوو. گرێی ترس و دڵەڕاوکێی جارانی تەقی بوون و قین و تووڕەیی لە هەموو ئەندامی دەباری. لەپڕ بە دەست و ئانیشکان پۆلی کرێکارانی بڕ دا و بەرەو پێش چوو؛ ڕانەوەستا، هەتا خۆی نەگەیاندە سەفی هەرە پێشووی جەماوەر و هەر لەوێ ڕاوەستا. سەیرێکی هەموو لایەکی کرد و لەپڕ چاوی بە ئیڤان و غولام و چۆنیاتۆڤ کەوت. ئەوان لە نێو پۆلێک کرێکاردا سەرگەرمی قسە و ڕاوێژان بوون. زۆری نەخایاند، چۆنیاتۆڤ هەندێکیان لێ دوور کەوتەوە. دیار بوو بە شوێن جێگایەک دا دەگەڕێت کە بتوانی بەسەر حەشیمەتەکە دا بنواڕێ. کەمێک ئەولاتر، کەڵەکە بەردێکی چاو پێکەوەت، بە گورجی لێی وەسەر کەوت. هەر لەوێوە

، چەندێک بەبێ دەنگی بەسەر خەلکەکە داڕوانی و سەیری سەر و ژێرانی کرد. جەماوەر بە دیتنی چۆنیاتۆڤ ئارامیان گرت. هەرا و غەڵەبایی نزم و نزمتر بۆوە. سرتە و سریوە لە گۆشە و کەناران داکەوت و سەرەنجام بێدەنگی بە سەر وڵات دا باڵی کردەوە. هەر ئەودەم چۆنیاتۆڤ وەک پەرکورێکی بەسام، سەری بەرز کردەوە و شەپۆلی دەنگی دلێری بە هەوا دادا و دار و بەردی بارەگای شیبایۆڤ ـ ی هێنایە لەرزین.

ئەژدەر لەناخی هەناوی پڕلە تاسەیەوە، تامەزرۆیانە گوێی بۆ دەنگی هیوابەخشی چۆنیاتۆڤ ڕاگرت. هەر وشەیەک کە لە دەمی ئەو دەهاتە دەر ، هەر دەتگوت وشەی زیندانی کراوی کتێبی دڵی ئارەزوومەندی ئەژدەرە و ڕێی نەجاتیان گرتۆتەبەر. قسەکانی چۆنیاتۆڤ کۆنەئاشنای ڕەمز و ڕازی لەمێژینەی مێشکی ئەژدەر و یارانی ئەو بوون. لە ڕاستیدا، وتە و وشەی دەمی چۆنیاتۆڤ، یاریکارێکی نەفسیی ڕەنجبەر و کرێکار بوون کە زمانی نەپشکوتوویانی دەکردەوە. شنەی دەنگی چۆنیاتۆڤ هاوتای گوڵنمی فێنکی ئاونگی بەربەیانان بوون و بزەی ژیانیان دەخستە سەرلێوی بەماتەم پشکوتووی کرێکاری ڕەنجەڕۆ.

لە دەمی قسەکردندا، سەر و سیمای بوێرانەی چۆنیاتۆڤ دەهاتە گۆڕین. لە گۆڕی پڕ گڕی چاوەکانی ئەوەوە، تروسکەی تۆڵەسەندن دەترووسکانەوە. توێژاڵەی خاوی و بێ ڕەجڵی لە جەستەی کرێکار دادەماڵی و خوێنی گەرمی ژینەوەیەکی نوێی لە جۆباری ڕەگۆڵانیاندا وە ڕەوت و ڕۆ دەخست. کرێکار دەهات بە دەنگی ئەو بە ئاگا بێتەوە و بە ڕێبازی ڕەسەنی شۆڕش شارەزابێ.

چۆنیاتۆڤ، دیمەنی جیهانی سەرکەوتنی کرێکارانی بە دەنگ ڕەسم دەکرد کە چەوسانەوەی گەندەڵی دەوری چینایەتی تێدا گۆڕ کرابێ. کرێکاری بەرەو خەباتێکی شێلگیرانە بانگ دەکرد و بۆ خاشەبڕ کردن و داتەپاندنی سەرمایەداری، یەکێتی، لێزانی و ڕێزانی بە خاڵی سەرەکی ناساند. لە کۆتایی وتارەکەیدا گرماندی:

ـ خاوەن سامان و خوداوەندانی نابەهەقی فابریک و کانگە و کارگەکان گوێ بگرن و ببیسن کە ئیتر دەفری سەبری کرێکار دارماڵە و چیتر هەڵناگرێ. ئەگەر تا ئێستا بە یاریکاریی هێزە سەرکوتکەرەکانی تزاری توانیویانە لەسەر داواکاریی مافی ڕەوا، گیانی چەند کرێکار بستێنن، ئیتر ئەو دەور و سەردەمە بەسەر هات و هەر ئیمڕۆکە بە ملیۆنان کرێکار و زەحمەتکێش شان بە شانی یەک ڕاوەستاون و هەر هەموویان بەرەنگاری غەدر و چەوسانەوەن.

هەڤاڵان! ترس و دڵە لەرزەی پێ ناوێ. یەکگرتوویی ئێمە ڕەگ و ڕەگەزی ژیانی ئابووریی سەرمایەداران دەخاتە لەرزین. ئێوە باش بزانن کە کۆلەکەی ڕوحی ئەو ناجوابمێرانە لە دەستی یەکگرتووی ئێمە دایە. وەرن لە ژێر ئاڵای سووری خەباتی کرێکاری دا، پەت و داوی دیلی و ژێرستەمی لە دەست و پەلمان داڕنین و هەموو جیهان بەرەو یەکسانی بەرین. سەرکەوتن بۆ کۆنەدەرانە.

دوابەدوای وتەکانی چۆنیاتۆڤ، هەرا و هاواری تۆڕەی کرێکار لەگوێن گرمەی بەسامی گڕکانێکی خرۆشان، تەشکی داوێنی قەڵای شیبایۆڤی هێنایە لەرزین. دوا بە دوای چۆنیاتۆڤ، غولام خۆی گەیاندە سەر کۆگا بەردەکە و بە دەنگێکی گەرم هاواری کرد:

ـ هاوڕێیان! چینی کرێکار سورە لە سەر ئەستاندەوەی مافی ڕەوای خۆی. چونکە ئەوە ئێمەین بەر و بووی بەرهەمی ژیان دەخوڵقێنین، ئێمەین بناغەی کارگە و کانگاکانمان بەهێزی باسک داڕشتووە، ئێمەین بە ئارەقی تەوێڵ و سۆمایی چاوەکانمان هەوێن بە بەرهەم پێک دێنین، ئێمەین بە هێز و وزە و توانایی لەش و گیانمان بواری ژیان لە کۆمەڵگەکانی مرۆڤدا دەڕەخسێنین. جەستەی بە ژان و پەنجەی سواوی چینی کرێکارمانە لە ژێر جەنجەڕی کوێرەوەریی ڕۆژگاران دا دەهاڕدرێ، کەچی چەند گورگە هاری وەک نۆبیل، خاتیسۆڤ، شیبایۆڤ، مانتاشۆڤ، موساتەقی یۆڤ و حاجی زین عابیدی تەقی یۆڤەکان بە خوێناوی دەمارەکانی ئێمە ڕەنگ و ڕوو سوور دەکەنەوە. ئێمە خۆمان و زار و زیچمان گیرۆدەی دەردەداری و لێوبەبارین و دەمێک هەدادانمان نییە. سەرەڕای هەموو کار و کوێرەوەری و هەژاری و خاکەسارییەکانمان، هەرکە سەر هەڵدێنین، هەموو هێزی کۆنەپەرستی یانیگر بەسەرمان دادەدن. هەر کرێکارێک چاوەڕوانی بەزەیی و چاوەدێریی خاوەن زێڕ و زۆرانی هەبێت، بە هەڵە دا چووە. ئەگەر هیوامان بە شا و دام و دەزگاکەی ئەو بێ، ساکاری و گەمژەیی و گیلەپیاوییمان دەگەیەنێت. ئێمە و ئەوان لە دوو بەرەی دژبەیەکین و لەیەکتر جیاین و هەرگیز نابینە یەک. مانی ئەوان لە بێ بەزەیی و ستەمگەری بەهرە دەستێنێت و نەمانی ئێمە لە مان و بوونی ئەوان دایە.

هاوڕێیان! ئەو چەنگوڕکەی لە ئەوکی ئێمەی کرێکار گیرکراوە، چنگ و نینۆکی سەرمایەدارە، کە هەموو دەزگای بلەوەزی تزاری فریاڕەس و مەدەدکارێتی. کەواتە، یەکێتی و هاوخەباتی و پێکەوە بوونمان تاک ڕێگایەکە بەرەو سەرکەوتنمان دەبات. هاوخەباتیمان ڕێگای ڕزگاریمان بۆ تەخت دەکات. دەنگی هاودەنگمان دەتوانێ ئاورینگی تۆڵە لە ژێر خۆڵەمێشی کزی دەربخات و ئاگرێکی ئەوتۆ دابگیرسێنێت، کە هەرچی هەژگەڵ و پووشەڵە، یەکجێ تەفر و تونایان بکا. ئەگەر هەر ئێستێکە خاوەن کار لە پشت چوارچێوەی دەرگاکانەوە خۆیان حەشار داوە و لۆکەی نەبیستنیان لە گوێچکە ئاخنیوە، هەر لە ئێرەوە پێیان ڕادەگەیەنین کە ئەمەی دەی بینن، فەرمانی مێژووە و مەرگی زۆرداران ڕادەگەیەنێ. ئەوان سەد ئەوەندە سەرەڕۆ و بەرزەدەماغ بن، ئێمەی یەکگرتوو لە لانێیان هەڵدەستێنین و لمبۆزیان لە تۆزی ڕێبازمان وەردەدەین...

وشەی دەم و زاری غولام، پۆلوی ئاگر بوون و لە هۆدەی دەروونی کرێکاری گیانفیدا گەلێک نزیک؛ خرۆشی تریشقەئاسای هاورایان ئەم چیرۆکەی دەگێڕایەوە کە

یەکگرتنیان سەرکەوتنە. گۆڕەپان بە هەرا و نرکەی هەزاران کرێکار کەوتە ڕاژان و جیهانی سەرمایەدارانی پێ لەرزی.
هەر دوا بەدوای غولام، هاوڕێ ئیڤان وەسەر کەوت. بە هەموو تواناوە گرماندی:
ـ بڕوخێ دیکتاتۆرییەتی تزاری!... سەقامگیر بێ سۆسیالیزم !
ئیڤان چەندجاران هات لە کۆگابەردەکەوە بکەوێتە خوار، کە ئەژدەر بە گورجی ژێربالی گرت و لەسەر جێ ڕایگرتەوە. ئیڤان ڕووی کردە ئەژدەر و پێی گوت :
ـ ئەژدەر! دەست و بردێک... چەڵەکە دارێکی ڕاست و بێ گرێ و گۆڵم بۆ بدۆزەوە و بۆم بێنە... زوو !
ئەژدەر لە حاڵێکدا بە شوێن دۆزینەوە ڕاستە دارێک، ئاپۆرای نێو گۆڕەپانەکەی جێ هێشت، بەلای خۆیەوە بیری لەوە دەکردەوە کە لەم هەل و کاتە هەستیارە دا چەڵەکەدار چ دەردێک دەرمان دەکات و ئیڤان ئەمەی بۆ چییە. بەڵام هەرچۆنێک بوو، داری دەست کەوت و بە دارەوە گەڕایەوە. هەرکە ئیڤان ئەژدەری بە دارەوە دیت، لە ژێر باخەڵەوە ئاڵایەکی سووری دەرکێشا و خێرا سەری دارەکەی تێکێشا و بەرزی کردەوە.
ئاڵای سوور لە سەرووی هەموو سەرانەوە، بەدەم نەرمە شنەوە بە ئارامی شەکایەوە. چۆنیاتۆڤ لە ژێر ئاڵای سوورەوە هاواری کرد:
ـ هەوالان! لێتان دەخوازم بە ڕێکو پێکی و بە دیسپلینێکی شۆڕشگێرانە ، بۆ چارەسەرکردنی چارەنووسی دواڕۆژمان، بەرەو مەکۆی خاوەن کارخانە وەڕێ کەون!
لە جەرگەی سەفی هەرە پێشووی جەماوەر دا، ئاڵای سوور لە دەست و مەچەکی پۆلایینی ئیڤان دا دەشەکایەوە. پۆلی کرێکاریش بەشوێن ئاڵاکە دا هەنگاوی ڕێکیان هەڵدەگرت. چەندێک نەڕۆیشتبوون کە خرمژنی گوللە و بەرامەی باڕووت بە وڵات دا گەڕا. کرێکارێکی شان بەشانی ئەژدەر بە گوللە پێکا و بە ڕوو داکەوت. خوێنی گەرم و گەش، وەک تیژەمارێک بە ژێریدا خزی و لە تۆز دا ون بوو. دەنگی تەقە و ڤیزەی گوللە زیاتر و زۆرتر دەبوو. بەڵام ئاڵای سوور هەروا دەشەکایەوە و بەرەو پێش دەچوو. زایەڵەی فڕکەی ئاڵاکە، هاواری خەباتێکی گەرم و خوێناویی بەرەو هەموو لایەک دەبرد. ئەژدەر چاوی بە ئیڤان کەوت کە وا لابالێکی شەلالی خوێنە، بە پڕتاو خۆی گەیاندێ و بە پشوو سواری گوتی:
ـ ئیڤان ئاڵاکەم بدەرێ... تۆ پێکراوی ، ڕەنگە هەڵگرتن و ڕاگرتنی ئاڵا بە تاک دەستێک بۆت گران بێت...
خوێنی قین و تووڕەیی بەرچاوی ئیڤانی گرتبوو. ئاڵاکەی بۆ ڕاداشت و پێی گوت:
ـ هانێ بگرە!... لێت دڵنیام... بگرە!...
هەرکە ئاڵای سوور دەگەڵ دەست و شان و باهۆی ئەژدەر تێک بەزین، دڵی گەرمی پتەوتر لە پێشوو، بێ دەربەست بەدەنگی گوللە و هەرای بەکرێگیراوان، هەنگاوی بەرز و بڵندی خێراتر کرد و بەرەو پێش چوو. ئەمە یەکەمین نۆبەرەی هەڵگرتنی

ئالآ و یەکەم پلەی پێشڕەوی جەماوەر بوو کە دەیچەشت. بێ ترس و دڵەکوتە، سنگی کردە قەڵغانی گوللە و ئالآی بۆ پێش برد. هەرکە دیتی کرێکار لە هەر چوار لاوە زنجیرەیان لە دەوری داوە و، ئالآ و ئالآوان پێکەوە دەپارێزن، هەستی سەربەرزی سەد ئەوەندەی خۆراگرتر کرد.

خرمەی چوارناڵەی دەستە سوارکارێک هاتە گوێیان. هەوەهەوی تاقمی کازاکی شەمشێر بەدەست، ورەی داتەپیوی پۆلیسی ناو سەنگەرانی بەرز کردەوە. زامی باسکی ئیڤان دەمی کردبۆوە و خوێن فیچقەی بوو. ئیڤان بە چنگ باسکی دەگوشی و هەوڵی دەدا لە گەل جێ نەمێنێت، کەچی گوللەیەکی تر بۆی هات و سنگی قەڵشاند و بەڕوو دا خستی. ئەژدەر خۆی گەیاندێ و هاتە ژوور سەری و پێی گوت:

ـ ئیڤان هەستە پێ!... هەستە خۆت بخەرە سەر شانم با بکەوێنەوە رێ!...

زامی سەر سنگی ئیڤان زاری کردبۆوە و خوێنی ئاڵ بە گوڕ فیچقەی دەکرد. ئاوزنگی ئاخرینی دەدان و بە تەمای گوتنی قسەیەک، لێوی دەبزاوت. ئەژدەر ئەژنۆی دادا و سەری خستە سەر ڕان و لێی نزیک بۆوە، بەڵام دەنگی خرمژنی گوللە و چرپەی ڕکێف کوتانیان دەرەتانی بیستنی دوا پەیامی ئیڤانی پێ نەدا.

کازاکی شمشێر بەدەست، ڕکێف کوت ئەسپیان دەئاژواند و بە قامچی و شمشێران ڕاست و چەپیان دەکوتا. کرێکاریش بە بەرد و دار و چنگ و مستان، هێرشیان بەرپەرچ دەدایەوە.

ئەژدەر، زامی سەرسنگی ئیڤانی بە ئالآکە بەست و هاواری یارمەتی ڕاگوێزانی بۆ چەند کرێکارێک برد. لە هەلومەرجێکی نابەساماندا، بە هەزار دەردی سەر، ئیڤانیان هەڵگرت و بەرەو کۆختەی کرێکارانیان برد. گەرمە شەڕی کرێکار و هێزەکانی حکومەت هەروا دەهات و لەبەر یەک دەکشایەوە و بۆ لای گەڕەکی کرێکارانیش دەهات . ئەژدەر بە ناچاری لەوێش ڕایگواست و لە شوێنێکی ئارام تردا ، بە هەزار چەرمەسەری گالسکەیەکی ڕاگرت و لەشی شەلآڵ بە خوێنیان تێدا خەواند.

کاتێک فایتوونەکە لە بەرامبەر ماڵی ئیڤان دا ڕایگرت، ئەو دوامین هەنیسکەکانی ژیانی دەدا.

هەر ئەوێ شەوێ، ئیڤان نیکۆلآیۆڤیچ ، بەبێ سەر و زمانی، سەری نایەوە و دڵی پڕهیوای لە کوتە و لێدان کەوت.

******

4

دارتەرمێکی کاڵ بۆوەوەی کۆن لە سووچێکی حەوشەکەدا ڕۆندرابوو. ئیڤان لە ناو دارمەتەکەدا بە خەوێکی هەتاسەری بەبێ هەستان لێی خەوتبوو. ئەژدەر، بۆ دەمێکیش لە پانای تابووتەکە دوور نەدەکەوتەوە. ئیڤان بۆ ئەو بڕبڕەی پشت و قەڵایەکی بەرزی هومێدبەخش بوو.

ماریا ڤاسیلۆفنا بە چاوگەلی پڕ لە ئەسرینەوە، یەکدەم نیگای چاوی لە دارتەمەکە ڕانەدەگواست و، بە هەناسەی سارد و دڵی لە کوڵی، هاوسەر و هەواڵی خۆشەویستی بەڕێ دەکرد. جاروباریش بە دستە دڵۆدارەکانی باڵاپۆشی سەر تابوتەکەی بەسەر تەرمەکەدا هەڵدەکێشایەوە. ڤەرا، بە سۆزێکی پڕلە کوڵەوە ئەسرینی لە دیدە دەباراند و بێ ئارام هەنیسکی دەدا. بە لە دەست دانی ئیڤان، سێبەری خەمناکانی تەنیایی باڵی بەسەر ئاسمانی ماتەمینی خێزانەکە داکێشابوو.

خەرمانەی قژی سپی وەک هەرەسێکی بێ وادەی پیری لە دەروی لاجانگەکانی ماریای ژیکەڵانە نیشتبوون و ببوونە میوانێکی خانەنشینی بێ وادە لە دەوری ڕوخساری ژیلەڵانەی ئەو دا. کوڵمەی مات و نیگای چاوە سەوزەکانی شوێنەواری ڕەزاسووکییان پێوە دیار بوو. بە ئاشکرا دیار بوو تەوژمی دەردی هەژاری و کۆسپی هەزار چنگەی ژیان، چ تاڵانێکی بێ بەزەییانەی لە خاڵ و خەتی ئەو ژنە ڕەزاشیرینە دا کردووە و چ زوو ئاو و ڕەنگی ژنانەی کاڵ کردۆتەوە.

ڤەرا، کچە شووش و نەشمیلانەکەی ئیڤان و ماریا، ئەگەر بە لەش و لار ئەوەندە ناسک و باریک نەبوایە، دەگەڵ ماریای دایکی سێوێک بوون لە نێوەڕاستەوە قاش کرابوون. ڤەراش وەکی دایکی خنجیلانەیەکی لەباری ڕوح سووک بوو. بەڵام ڤەرا بە سەر و بسکی خورمایی و دوو چاوی کەژاڵ و دەم و لووتی خۆش کەشمی، تەنانەت لە دەمی گەرمەشینیش دا چەشنی خونچەی نەپشکووتووی دەم بەیانان، جوان و شیرین و خۆش کەشم بوو. دیمەنی جوانی لە خەم نیشتووی ڤەرا، نمای وەنەوشە ملکەچەکانی دەم ڕوبارانی دەنواند کە بە سەر سەوزەڵان دا لار دەبنەوە.

هەر سێیان، ماریا، ڤەرا و ئەژدەر، بۆ دەمێکیش لە پەنا تەرمی ئیڤان دوور نەدەکەوتنەوە. زۆری نەخایاند، غولام و چۆنیاتیف ـ یش هاتن. چۆنیاتۆف بە

ڕەسمی ڕێز لێنان، لە بەرامبەر تەرمی ئیڤان دا کڵاوەکەی داگرت و سەری دانەواند. غولام، هاوڕێی لەمێژینەی ئیڤان بەرەو تابووتەکە چوو. خەمی گرانی لە دەست دانی ڕەفیقی چەند ساڵە، ئەسرینی لە دیدەی غولام داباراند.

هەر لەو دەمەدا پیاوێکی باڵابەرزی دەنێوەچوویان لێ وەژوور کەوت. ئەویش بە چەشنی چۆنیاتۆڤ کڵاوەکەی لەسەر داگرت و لە گۆشەیەک دا پرسەدارانە ڕاوستا و گوتی :

ـ هاوڕێیان منیش دۆست و دراوسێی ئیڤان ـ م و خۆم بە هاودەردی بنەماڵەکەیی دەزانم. ماڵەکەم کاولاشی یارانە و هەر ئەوەندەم تکا لێتانە بە لاوەکیم مەزانن و هەر پێداویستییەکتان نیاز بێ، دەست مەگێڕنەوە و گەورەمان بکەن...

ماریا بە هەوا دەنگێکی ئاوێتە بە گریانەوە گوتی :

ـ خۆش بی میرزا حسێن!... ماڵتان ئاوا بێت ! هەموو شتێکمان هەیە... ئەوەی لە دەستمان داوە، هەر ئیڤان ـ ە، کە ئەویش لە یارای کەس دا نییە بۆمانی وەگەڕێنێتەوە.

وەرامی پڕ لە پەژارەی ماریا، فرمێسکی بەسەر ڕوومەتی میرزا حسێن دا باراند. میرزا حسێن بە دەسرۆکەیەکی ڕەشی قەراخ چندراو، فرمێسکە وێڵ بووەکانی ئەسڕینەوە. هەر لەو دەمەدا، هاتنی دوو کرێکار، بێدەنگی کۆڕەکەیانی شکاند. هەر دووک کرێکار لە هاوالانی ئیڤان بووم. یەکێکیان ڕووی کردە چۆنیاتۆڤ و گوتی :

ـ پۆلیس هەرچی گۆڕەپان و جەمسەری شەقامەکانە گرتوویەتی و ڕێی هاتوچۆی خەڵکی بڕیوە. ئێمەیش هەتا خۆمان گەیاندۆتە ئێرەکە، هەزار لاڕێمان بڕیوە و...

غولام گوتی:

ـ نگریسانە لە تەرمی بێ گیانی کرێکارانیش دەسڵەمێنەوە.

چۆنیاتۆڤ لە وەڵامدا گوتی :

ـ وادیارە پۆلیس ناهێڵێ کەس بەرەو ئێرە بێ، ئێمە ناچارین بەرەو خەڵک بڕۆین.

ئەژدەر و چۆنیاتۆڤ لە پێشەوە و غولام و میرزاحسێن لە دواوە چوونە ژێر دار تەرمەکە و ئامادەی ڕۆیشتن ڕاوەستان. دووکرێکارەکان هەر یەک لە بەرێک و ماریا و ڤەرا لە پێشەوەی کاروانی بچووک، پرسەداران وەڕێ کەوتن و لە ماڵ هاتنەدەر. هەرکە گەیشتنە یەکەمین شەقام، دیتیان لە سوچێکی شەقامەکەدا پۆلیسی ئاشکرا و نهێنی لێرە و لەوێ دا کۆبوونەتەوە. هەرکە چاوی پۆلیس بە کاروانی بچوکی پرسەدار کەوت، بە شوێنیاندا وەڕێ کەوتن.

دوو بەری شەقامەکە چۆڵ و بێ ڕێبوار مابۆوە. جارجارێک نیوەتاکی پەنجەرەیەک بۆ دزە نیگایەک دەکرایەوە و خێرا دەبەسترایەوە. لێرە و لەوێ ڕێبوارانێکی تاک و تەرا ڕادەبردن، بە دیتنی تەرمی سەرشانی چەند کەسێک، ئیستێکیان دەگرت و زوو ڕێیان دەگرتەوە بەر و دەڕۆیشتن.

ئەژدەر چاوی بەهەموو لایەکدا دەگێڕا. لە سەر و خوار، لە پەسیوگە و حەشارگەی شەقامدا دەی بینی کە دەیان پۆلیس بە جلکی سڤیلەوە لە قوژبناندا بۆسەیان گرتووە. دوورتر، لە ڕاستەی شەقامێکدا چاوی بە چەند پۆلە کرێکارێک کەوت کە چاوەڕوان ڕاوەستابوون. هەرکە تەرمی ئیڤان گەیشتە بەر ڕاستەشەقامەکە، سەرجەم کرێکارەکان خێرا و بە گورجی هاتن و بە چەشنی پۆرەهەنگ دەوریان دا و دەگەڵی ڕۆیشتن.
شەقام و کۆڵانەکانیان یەک بەدوای یەکدا تێپەڕ کرد. دوو شەقامی بازاڕ و چادروی ، مەزنە شەقامی شاری باکۆ و ناوەندی ئاڵوگۆڕی بازرگانی بوون. لە گۆڕەپانی تێکبەزیوی ئەو دوو شەقامەدا ئاپۆڕا و حەشیمەتێکی یەکجار زۆر سەرگەرمی سات و سەودا بوون و ژاوەیان دەهات. هەر لەوێدا، ژمارەیەکی زۆر کرێکار هاتن و تێکەڵ بوون و دەگەڵیان ڕۆیشتن. لێرەوە پەنجەرەی ماڵەکانی دووبەری شەقام دەکرانەوە و گەلێکیان بە دیتنی ماریا و ڤەرا، بە دەست و دەم سڵاویان دەنارد و هاودەردی و پەژارەی خۆیان دەردەبڕی.
ئەژدەر جار بەجار سەیرێکی دەور و بەری دەکرد و وڵاتی هەڵدەسەنگاند. ئەو پێی وابوو لە ناو قەرەباڵغی شەقامان دا گەلێک کەسانی سڕ و بێ هەستی بە دوور لە هەر چەشنە دید و بۆچوونێکی مرۆڤایەتی، بە سەر پێیانەوە دێن و دەچن بەڵام وەک هیچ دەرد و ئەلەمێک هەست پێ نەکەن، بەس سەرقاڵی چەنەلێدانی سات و سەودای خۆیانن و بەس. هەندەجارێ ئەژدەر بە دڵی دادەهات و لە ناو خۆیەوە دەیگوت: نیشتەجێیانی ئەم دەوەرە هەر دەڵێی ئادەمیزادی بەردینەن! بۆچ دەبی ئەوەندە سڕ و بێ هەست بن؟ ئەم گشتە حەشیمەتە هەر دەڵێی بە مردوویی لە دایک زاون و هەر ئێستێ خەریکن لە خەو دا خەونی ژیان دەبینن. تۆ بڵێی ئاوی کانیاوی چاوەکانیان زنەی تەڕایی تێدا مابێ کە کەس ئەسرینێک لە دیدە هەڵناوەرێنێت؟! ئەژدەر پێی وابوو هەرچی ڕێبوارە، دەبێ دەست بە ئەژنۆ دانیشێت و هۆن هۆن ئەسرین لە دیدە هەڵوەرێنێت. لەدڵدا دەیگوت:... لە سەردەمی ئێستاکە دا کە گۆشتی لەشی مرۆڤی ڕەنجبەر خۆراکی بەر لوولەی تۆپ و تفەنگە و ، سەوداگەرانی خوێن و فرمێسک بازاڕی بە ڕمێنیان لە دەست دایە، لەم چاخەدا کە برسیایەتی و دەردەداری بەسەر چەوساوی ژێر دەستەدا زاڵە، کە کۆت و بەندی زیندان و پەتی سێدارە بەشی هاوبەشی ئەم خەڵکە بەلەنگازەیە، ئەی بۆچ نایەن و تێکەڵ نابن؟ بۆچ دڵۆپێک لە دیدە هەڵناوەرێنن؟ و...
بە شەقامان دا هاتن و بەرە بەرە خەڵکی ڕاگوزاری ڕێبازان هاتن و تێکەڵ بوون. تەنانەت ئەوانەی کە وا فرمێسکی چاویشیان تەڕایی لێ بڕا بوو!
نەمە نەرمە گلەو گازندەی دڵی ئەژدەریش لە تەوس و تەشەری نهێنی دەکەوتن و نەرمە ئۆخژنێکی ڕەزامەندی جێیانی دەگرتەوە. ئەمجارە بەدڵی داهات: نەخێر، ئەوانەی بە چەکی ئەسرینەوە ناچنە ناو شەڕگەی شەڕی دژ بە ناتەبایی و غەدر و

ستەمەوە، ئەوان بە دەمارتر و پتەوترن. بەڵێ زۆرن ئەو کەسانەی کە فرمێسک نارێژن، بەڵام تووڕەیی بۆ هەلی باش و ڕۆژی خۆی لە دەروون دا حەبس و زیندانی دەکەن. بەڵێ ئەوان بە دەسمایە تر لە هی وەکی من ئاساییین.
دەستی خاراوی ڕەنبجەر و مەچەکی پڕ دەماری کرێکار تەختە تەرمی هاوڕێی شەهیدیان بە سەر شانانەوە بەرەو پێش دەبرد.
ئەژدەر هەروا گیرۆدەی بیر و خەیاڵات، تووشی چەشنە ناباوەڕییەک هاتبوو. ئەو پێی وابوو تەنانەت مەرگ و نەمانیش ناتوانێ دڵی گەرمی ئیڤان لە لێدان بخات و دەمی قسەزانی کپ بئاخنێت. جار جارە بە چاوی بینەری شانۆیەک سەیری تەرمی سەر دەستان و ئاپۆڕای دەوری تەرمەکەی دەکرد؛ هەر لەو حاڵەدا هەردەمیش چاوەڕوان بوو هاکا ئیڤان سەر هەڵبڕێ و بە نرکەی شێرانەیەوە بگرمێنێت و بڵێ: بژی شۆڕشی سووری کرێکاری. بەڵام دڵی گەرمی و پڕ لە ئاواتی ئیڤان، کە کەژاوەی سووری شۆڕشی تێدا ئازین کرابوو، لە کوتە و لێدان کەوتبوو و نرکەی شێرانەی مۆری بێدەنگی بەسەر کشابوو. تەنانەت دەوری تەرمەکەیشی لە ژێر نیگای دەیان و سەدان پۆلیسی ئاشکرا و شاراوە بەرەو گۆڕستان دەچوو. بەڵێ بەڵام ئەگەر ئیڤان شەهیدێکە و لەشی سارد و بێ هەستی بە شانانەوە بەرەو شوێنگەی خەوتنی هەتا هەتایە دەچێت، ئەدی ئەم گشتە پۆلیس و سیخوڕە بۆچی لە کار دان؟
ڕوانینێک بەسەر جاماوەر دا و، بینینی دەیان زەند و باسکی پۆلایینی ژێر دارتەمی ئیڤان ، وڵامی پرسیاراتێک بوون کە بێ پسانەوە بە مێشکی ئەژدەر دا دەهاتن و ڕادەبردن. هەر ئەو دەم بۆی دەرکەوت کە ئەگەر لە ڕێبازی شۆڕش دا دڵێکی گەرم کپ کەوتووە، سەدانی تر چەشنی گڕکانی ئاگرین، چەک و گوللە و سێدارەی دەسەڵاتدار، بە تینی بیر و باوەڕیان دەتاوێننەوە. یەک لە مەیدان ئەگەر بە تیر گلاوە، سەدان پشکۆی لە خوێن ترازاوە.
شاری باکۆ، مەکۆی کرێکارانە، شاری دڵی دارماڵ لە قین و تووڕەیی هەقخوازانە و ناسرەوێ.
ئەژدەر بە دەم بیر و خەیاڵاتەوە دەڕۆیی و شریتی بیرەوەریی ڕابوردووی بە دەراوی زەین و ئەندێشی دا دەگەڕانەوە. کەوتە یادی ئەو سەردەمە کە بۆ یەکمجار لە نزیکەوە دەگەڵ ئیڤان تۆقەی کردبوو و یەکەمین بەردی بناغەی دۆستانی و هاودەمی و هەواڵبەندیی دامەزراند بوو. ئەودەم لە کانگەی خاتیسۆڤ کرێکاریکی هەژاری بێکەس و کار بوو. بەهۆی ناخاوێنیی ئاوی مەڵبەندی زوغولیا توشی نەخۆشینێکی نزیک بە مردن هاتبوو، سەرپاکی ئەندامی جەستەی هەڵزراو بە برینی پڕ چڵک و کێم داگەڕا بوو. ئەوەندە لاواز و کەم هێز ببوو، توانای جوڵە و ڕەوت و ڕۆی لێ بڕابوو.
ئاوی نەپاڵێوراوی مەڵبەندی زوغولبا، کانگای دەیان جۆرە نەخۆشی بوو. خاوەن کارگەکان تەنانەت بۆ دەکارهێنانی مەنجەڵە هەڵمینەکانیشیان، پێشەکی ئەو

ئاوەیان دەپاڵاوت و ئینجا دەکاریان دەهێنا. بەڵام کرێکار و ماڵ و منداڵەکانیان ناچار بوون ڕاستەوخۆ لەو ئاوە لیخناوە پڕ لە خۆرەیەکەڵک وەرگرن .

ئەژدەر، کەلەلا و ناساز و نەخۆش، لە کاریش تەرەکرابوو. ماوەی مانگێک بە هەموو نەخۆشی و برسیایەتییەوە، بە شوێن کار دا خولابۆوە. سەرەنجام لە کارگەی تەقی یۆف دا دەستی لە کار گیر کردبۆوەوە. وەستا کاری کارگەکە کەسێک بوو بە ناوی حاجی حسێن تەقی یۆف، کە بە ڕواڵەت مرۆڤیکی بە سەر و سیما و هێدی دەهاتە بەر چاو. تەسبێحی دەستی و ورتەی دۆعا و نزای دایمیی ژێرلێوانی، بۆ یەکدەمیش لە کار و گەڕان نەدەکەوتن. بە ڕیشی پان و نوێژ و لە خۆ چوونییەوە، شێوەی خاسە ئاییندارە پیرۆزەکانی دەدا. کات و ناکات و هەموو دەمێک ڕووی نیازی بەرەو ڕووگەی نیازڕەوای مەزن بوو. سەرەتا و ئەنجامی هەموو هەستان و دانیشتنی بەبێ هاواری زاتی باری نەدەکرا. بەڵام ئەژدەر لە ماوەیەکی نە هێندە زۆر دا بۆی دەرکەوت کە لە ژێر ئەو ڕواڵەتە هێدی و دوورە پەرێزە دا چ جانەوەرێکی چەوت و چەپەڵ خۆی مەڵاس داوە. لە ڕاستیدا حاجی حسێن شەیتانێکی بەرماڵ بە کۆڵ بوو کە ئاو و گڵەکەی لە قالبی بێ بەزەیی و ناجوانمێری دا وەک بەردی لێهاتبوو.

ڕۆژێک لە ڕۆژان، بە تەسبێحە سەت و یەک دەنکەکەی، کە گورزی دین و ئایینی بوو، بە چەشنێک کوتایە سەر دوو چاوی کرێکارێکی ڕەنجەڕۆ، کە ماوەیەک بەسەر چاو دا خستی. کرێکاری هەژار دوای لە دەست دانی سۆمایی چاوێک، هەرکە بۆ وەرگرتنی جیرەی مانگانەی سەردانی بەشی ماڵیی کارگەی کرد، بە فەرمانی حاجی حسێن، بە بارستاییی چەند ڕۆژ لە ماڵدا مانەوەی، ئەوەندە ڕۆژەیان لە دەسڕەنجی مانگانەکەی کەم کردەوە.

ڕۆژێکی تر، مەنجەڵی ماتۆڕخانەی یەکێک لە کارگەکان لە کاری ئاسایی وەستابوو و کاری نەدەکرد. پێویست بوو سلندری ناو لوولەی دەرکردنی هەڵمی سەر مەنجەڵ خاوێن و نەوژەن بکرێتەوە. حاجی حسێن فەرمانی دەرکرد بەبێ خامۆشکردنی ئاگری ژێر مەنجەڵی پڕ لە هەڵم، جەڕی نێوان لوولە و مەنجەڵی پڕ لە هەڵم واز بکرێت و بە خێرایی خاوێن بکرێتەوە. چەند کرێکاری بەشی میکانیکیی کارگە پێیان گوت و لێیان دووپات کردەوە کە بزواندنی لوولە لە کاتی کوڵینی مەنجەڵدا، کارێکی ناشیانەیە و دەبێتە هۆی دەرفرتاندنی هەڵمی گەرمی قەتیس کراوی ناو مەنجەڵ و مەترسی بە دواوە دەبێت. بەڵام حاجی حسێنی ڕوح زل ، هاواری لێ هەستا و بە تووڕەیی گوتی :

ـ بۆ چەند کرێکاری پێخاوس نەهاتووە قسەی دە قسان دا بکەن. بێتوو حاجی زەین عابیدی تەقی یۆف ئەمە ببیسێتەوە باسی سەرە...

سەرەنجامی هەرا و شات و شووتی حاجی، کریکارەکانی ناچار کرد مل بدەن و لوولەی داغ لە جێ ببزوێنن. هەرکە جەڕیان تۆزکاڵێک شل کردەوە، هەڵمی قەتیس کراوی ناو مەنجەڵ هێرشی بۆ سەر لوولە هێنا و بە دەنگێکی کەللەتاسێن تەقی و

چوار کرێکاری خستە ژێر پاپۆکەی هەڵمی کوڵیو. ئەژدەر لە بینینی چوار تەرمی داپلۆخاو ئاییینی پێ نەما. هەر ئەودەم حاجی حسێن ئەمری کرد جەڕی ئاوی کوڵیو ببەسترێتەوە. خۆیشی تەسبێح بە دەستەوە، هاتە سەر تەرمەکان و بە دەنگێکی بەرز نەڕاندی :

ـ وەبەر بارانی ڕەحمەتی باری تەعالا کەون !

کرێکارەکان سەرکز و شڵەژاو ، بە پەرێشانی ڕاوەستا بوون و سەیری هاوکارەکانی خۆیانیان دەکرد کە دەنگی قیرە و هاواری حاجی حسێن بە ئاگای هێنانەوە. حاجی بەسەریانی دا گرماند :

ـ چییە؟!... چ قەوماوە و بۆچ واقتان وڕ ماوە ؟ مردن کاری خودایە و کەس بەبێ ئەمری ئەو ناژی... بڕۆنە سەر ئیش و کارتانەوە؛ دەی یاڵڵا!

بەڵام حاجی هەرچی کردی کارسازی ئاسمانان وەک بکەری کارەساتەکە بە کرێکار بسەلمێنێ، نەی توانی و بۆی نەکرا. هەر ئەو ڕۆژە خەبەری شەهید بوونی چوار کرێکار لە هەموو مەڵبەندی کار و کرێکاری دا دەنگی دایەوە. بەرەبەیانی ڕۆژی داهاتوو خرۆش و خۆپیشاندانێکی گەورە و گران لە کارگاکەدا ساز بوو. هەر ئەو ڕۆژەش بوو لەو خۆپیشاندانە دا ناسینی ئیڤانی بۆ ڕوخسابوو.

ئیڤان بە ئەرتەقای باوکێکی دڵسۆز هاتە ناو دەقی ژیانی ئەژدەرەوە. لە چارەسەر کردنی نەخۆشی، دۆزینەوەی کار و هەموو گیر و گرفتەکانی ژیانی دا بۆی بوو بە قەڵایەکی مەزنی پڕ لە مەتمانە.

ئەژدەر شان بە شانی تەرمی ئیڤان دەڕۆیشت، بەڵام شریتی بیرەوەریی ڕابوردووی چەشنی فیلمی سینەمایی بە بەر دیدەی خەیاڵی دا دەهات و تێپەڕ دەبوو.

بەتایبەت یادی ئەو سەردەمەی کە لە هەڕەتی گێژاوی تەنیایی و بێکەسیدا دەرگای ماڵی بنەماڵەیەکی دڵسۆزی بۆ کرایەوە و هەمێزی دایکانەی ماریا واسیلۆڤینای خۆشەویست بۆی بوو بە داڵدەیەکی هومێدبەخش و، سایەی دایکانەی خستە سەری. یەکەمین بینین و ناسینی ڤەرا ـ ی کچیشیان کە لە زۆر بار و بابەتانەوە کۆپیی دایک و باوکی بوو، تێکەڵاو بە ڕێز و خۆشەویستی بوو. ڤەراش هەر وەک خۆی شارەزای زمانی ئازەری و ڕووسی بوو. تەنیا جیاوازیی نێوانیان، پلە و پایەی خوێندەواری بوو. ڤەرا بە هەموو هەژاری و نەداری بنەماڵەکەیەوە، وازی لە خوێندن و فێرگە و خوێندنەوە نەهێنابوو. سەرەڕای خوێندن لە فێرگە، لەماڵێشدا کتێب و نامیلکەی بەپێزی لە باوکی وەردەگرت و دەیخوێندەوە، بەڵام ئەژدەر بەهۆی بێکەسی و بێدەرەتانی، هەرگیز ئەم هاتە بەنرخەی بۆ مەیسەر نەببوو کە ڕەش لە سپی جیا بکاتەوە. هاموشۆی ئەژدەر بۆ ماڵی ئیڤان، ئەو بوارەشی بۆ ڕاست کردەوە کە لە دەرس و کتێب و یارمەتیی ڤەرا بێبەری نەمێنێتەوە. بە یاریکاریی ڤەرا، بەرەبەرە چاوی بە وشە ڕاهات و توانی ڕەش لە سپی جیا بکاتەوە. ئەژدەر و ڤەرا بە دیتنی بەردەوامیان چەشنە ئۆگری و خۆشەویستییەکی وەها لێک گرێدراویان

کەوتە ناو دڵان، کە ئەگەر ڕۆژێک یەکتریان نەبینیبایە، هەستیان بە پەژارە دەکرد.

هەر دەڵێی لەو سەردەمەوە ڕۆژێک تێنەپەڕیوە کە ئیڤان دەستەوارێک ڕۆژنامەی پێچراوەوەی بە ڤەرا ئەسپارد کە لە گەرمەی بازاڕە ڕۆژاندا بە نهێنی ڕایگوازێتە چۆلگەیەکی ئەو بەری جادەی شەماخی. لە توێی ڕۆژنامەکان دا بەیاننامە و شەونامەی شۆڕشگێرانە جێ درابوون کە لە ڕوسیاوە گەیشتبوونە باکۆ. ماوەیەک بوو شاری باکۆ لە سای بڵاوکردنەوەی بڵاڤۆکی شۆڕشگێرانە، سەیر شڵەقابوو. پۆلیس و ژاندارم و سیخورانی نهێنی لەهەموو شوێنێکدا هەستیار ڕادەوەستان و شوێن پێی زۆر کەسانیان هەڵدەگرت. ڕۆژ نەبوو خۆ بە ماڵێکی(بەرشک)دا نەکەن و نەیگەڕێن. ڕەشبگیری و لێکۆڵینەوە لە گشت گاز و ڕێبازان دا بەردەوام لە کایە دابوو. کانگە و کارگەکان کەوتبوونە ژێر چاوەدێریی توندی پۆلیس و گروپە نەناسراوەکانەوە. لە ڕێبازاندا، تەنانەت ڕێبواری ئاسایی کوچە و کۆڵان و شەقامەکانیش ڕادەگیران و دەپشکندران.

ئیڤان بۆ کوێرکردنەوەی چاوی پۆلیس و سیخوڕانی دەزگا، کچە نەوڕەسەکەی خۆی بۆ ڕاگوێزانی شەونامەی شۆڕشگێرانە تەرخانی ئەم ئەرکە گرنگە کرد.

ئەو سەردەمە دەور و بەری جادەی شەماخی ساکە دەشتێکی چۆڵی دوور کەوتە لە ئاوەدانی بوو. گۆڕەپانی (قوبە) دەکەوتە شانی ڕاستی جادەی شەماخی و مەکۆی سوارکاری و ڕاو و ڕووتی شڕ و دڕانی هەرزەی باکۆیی بوو کە خانی خەتەر بوو. گەلێک جاران گالسکەی سەفەرکەران پێشی پێدەگیرا و کاروانیان ڕووت دەکرد. لات و لووتەکان بە ئاشکرایی، لە ڕۆژی ڕوون دا خەریکی دەمانچەکێشان و خەڵک ڕووت کردن بوون. سەیر ئەمە بوو کە هەر ئەو شڕ و دڕانە بە ناوی ئایینداری و بەبیانووی پارێزگاری لە ڕێوڕەسمی خوداشناسی، هەر ئافرەتێکی بێ پەچە و چارشێویان بینی بایە، دار و نەداریان بەتاڵان دەبرد و پێ پەتی ڕەوانەی ماڵیان دەکردەوە. ئەوان لە دەستیان دەهات سەرتا بەخواری گەڕەکێک داگیر بکەن و خەڵک بڕووتێننەوە، کەچی دەزگای دەسەڵاتدار پەکی بەم هەرایە نەدەکەوت. لە ڕاستیدا یاسا و قانوون لە شەڕگەی شەماخی دا تەشک و داوێنی کورت کرابوویەوە، بەڵام لە نێو ئاوایی و شەقامی شاراندا، بە شوێن لاپەڕەیەک بەیان نامە و ئاگاداری دا، هەگبە و خورجێن و تەنانەت پرێسکە و گیرفانی ژن و پیاوانیشیان دەپشکنی.

دز و تەریدە و شەڕفرۆشانی شەڕگەی شەماخی لە ڕێزەی هەرزەترین زیزانە و بنکرێ گەندەپیاوانی کۆمەڵگەی باکۆ بە ژمار دەهاتن کە بەدرێژایی ڕۆژ دەستیان لە ناحەکاری دا دەگەڕا، گیرفانیان لە دەسمایەی ژنە هەژار و خەڵکی ڕێبواری زەحمەتکێش دەئاخنی و شەوانەش لە سەماگە و قومارخانەی سەرمایەداران دا بۆ هەرزەکاری و گەندەڵکاری، خۆیان گیرفانەکانیان دەتواندەوە. تڵتەپیاوانی لایەنگری ئایین، ڕۆژ چەتەیی و ڕێگریییان دەکرد و شەویش بەبێ گەوزین و جینگڵدانی ناو

ئامێزی ژنانی خۆفرۆش، شەویان بە ڕۆژ نەدەگەیاند. ڕۆژانە بڕەوەدەی سروشتی پاک بوون و شەوانەش خنکاوی زەلکەی فەساد.

ئیڤان لە چالاکی و وریایی ڤەرا تەواو دڵنیا بوو. لێی یەقین بوو ئەرک و ڕاسپاردە هەرچی بێ، سەرکەوتووانە بە ئەنجامی دەگەیەنێت. هەربۆیە بیری ژەنگ و ژواری ڕێو بانی دەوری شەماخی تووشی دڕدۆنگی نەدەکرد بە تایبەت کە ئەژدەر بار و دۆخی ئەو مەڵبەندەی باش دەزانی و لە چەم و خەمی وێندەرێ ئاگادار بوو. بڕیار درا ئەژدەر و ڤەرا هەتا جادەی شەماخی هاوسەفەر بن و لەوێوە ڤەرا بۆ ئەرک و ئەسپارەدەکەی خۆی بچێت.

ئەژدەر، کوڕە ئازەرییەکی کرێکاری هەژاری شڕ پۆش و، ڤەرا کچە ڕووسێکی ئەورۆیی بوو، کە ڕۆیشتنی شان بە شانیان بە مەڵبەندێکی پێچراوەوەی زەینییەتی کۆنەپەرستانەی(پان ئیسلام)ی و (پان تورک)یستی دا دەیتوانی ئەگەری خەتەرێکی گیانی بۆ ئەژدەر بەرهەم بێنێت. خۆ ئەگەرچی ئەژدەر گەنجێکی بە جەرگ و ئازا بوو، بەڵام فێرگەی ژیانی ڕۆژانە ڕای هێنابوو کە لە جێی لەق دا پێ دا نەنێت و خۆی تووشی بەڵای لابەلا نەکات. هەر بۆیە، لەماوەی ڕێگادا، سێبەرئاسایی هەنگاو بە هەنگاوی ڤەرا دەڕۆیی. لە درێژەی ڕێگادا، ئەو ڕۆژانەی کە بەبێ ڕووداني هیچ تەنگاسی و خەتەرەیەک ڕێگایان بەرەو مەبەست دەخستە پاش سەر، دڵشاد و خوشحاڵ دەبوون. بەتایبەت کە زووتر لە کات و وادەی بەڵێنیش دا دەگەیشتنە شوێنی دیاریکراو، خۆیان دوو بە دوو، هەتا کاتی هاتنی وەرگری شەونامەکان، سەرگەرمی پیاسە و گەڕان دەبوون. لە چۆلگەی بێ هامووشۆکەر دا گوڵیان دەچنی، گەمە و گفتوگۆیان دەکرد. لە یاری و تلانەوە و گەوزینی ناو تەلی لمزار و ناو شینکەی دەشتستانیش دا ماوەیەکیان ڕادەبوارد. لە تلانەوە و گەوزینی باوەشی شینکە دا تامی ڕەواقی گەزۆی لاوتییان دەچەشت. پێکەوە چەسپان و بەسەریەکدا خزینەکانیان شیرنایی و چێژ و حەزێکی فرەتایبەتیی بە گیانیان دەبەخشین. سەیر و بینینی پەلەوەر و گوڵ و بەرد و داری ناو سروشتیش، قسەی خۆشەویستیی بە گوێیاندا دەچرپاند... هەرکە ڕوو بە یەکتر دادەنیشتن و چاویان دە چاوی یەکتر دەبڕی، وشەی ئەڤین و خۆشەویستییان بەدەمدا دەهات. دڵی تاسەدار و ئارەزوومەندیان نزیک و نزیکتر دەبۆوە و بە دەربڕینی یەک دوو وشەی کورتی لە دڵ هەڵقوڵیو، هەموو شتێکیان بە یەکتر ڕادەگەیاند. ئەوان بە جووتە ئەوەندە سەرخۆش لە بیبین و ڕوانینی یەکتر دەبوون، کە ئاگایان لە خۆیان و لە دەرەوەی دڵی خۆیان نەدەما.

لەپڕ کەسێک باڵی گرت و لە ئاسمانی بەرزی خەیاڵاتی بیری ڕابوردوو دای بەزاندنەوە. ئەژدەر بە ئاگا هاتەوە و چاوێکی لە لاشانی خۆی کرد، میرزا حسێنی چاو پێکەوەت کە شان بە شانی مەیتی ئیڤان دەڕۆیی. میرزا حسێن ڕووی تێکرد و هێدیانە گوتی:

ـ نوقمی بیرێکی قوڵ بووی... نابێ ئەوەندە خۆت ئاڵۆز بکەیت... کار بە بیرکردنەوە و کەسەرداری چاک نابێت...
ـ ڕاستە!... تۆ ڕاستی ، بەڵام ئیڤان مامۆستا و ڕێبەر و باوکی دڵسۆزم بوو. لە دەست دانی ئەو ماڵوێرانییەکی مەزن بۆم!
میرزا حسێن لێبڕاوانە وەرامی دایەوە :
ـ نەخێر... ناکرێ دەگەڵ کۆچکردووواندا کۆچ کردن. تۆ ئۆگر و ئەوینداری ڕێبازی ئیڤانی... بنەماڵەی ئیڤان تۆیان وەک جگەرگۆشەی ئازیزیان خۆش دەوێت... مەگەر پورە ماریا و ڤەرا دایک و خوشکی تۆ نین ؟... ئەی لەم کات و هەلە دا کێ دەبێ ببێتە هەتوان پێژی دڵی شکاویان و کێ دەبێ جێگای ئیڤانیان بۆ پڕ کاتەوە ؟
ئەژدەر بە دەم سەلماندنی قسەکانی میرزاحسێن، لە ماریا و ڤەرا نزیک بۆوە و شان بەشانیان ڕۆیی. ڤەرا سەرێکی بۆ وەرچەرخاندوە و بە سەیر و ڕوانینێکی خەمگرتووانەیەوە، خەمی دڵی ئەژدەری سەد چەندان کرد. ئەژدەر خۆی بە جەستە دەگەڵ ماریا و ڤەرا دەڕۆیی، بەڵام شەشدانگی بیر و هزری هەر بەلای قسەکەی میرزاحسێنەوە بوو. لە مێشکی دا دەنگی دەدایەوە: مەگەر پورە ماریا و ڤەرا، دایک و خوشکی تۆ نین ؟... نا... نەخێر من هەرگیز ڕەنگی خوشک و دەنگی خوشکم نە بە چاو بینیوە و نە بە گوێ بیستوومە. ڤەرا بەرزترینیانە... ڤەرا لە تاتا و توێ توێی دڵ و جەرگ و هەناوی مندا دەژی ...
دەڵێن گڵکۆ مەیل بڕ و تاسە شکێنە؛ ڕاستە. ئەوەی کە ئەژدەر پێی وابوو دوای ئیڤان هیچ بزە و خۆشی و گەرمی و ئۆخەیەک بەدڵدا ناگەڕێتەوە، هەرکە ئیڤان لە ژێر خاکی گۆڕ دا شاردرایەوە، دەنگی چەمەرەگریان و شین و شەپۆڕەکەی نزم و نزمتر بۆوە و سەرەنجام گڵکۆی مەیل بڕ، تاسەی دووری و لەدەست دانی ئازیزێکی لە ژێر خۆیدا گۆڕ کرد.
ئیڤان نیکۆلایوڤیچ، ئەو کەڵەپیاوەی کە لە ژیانی تێکۆشەرانەی خۆیدا هەرگیز کۆڵی نەدا، بە دەستی یارانی خۆی ژێرخاک کرا.

******

5

لە ژێر کوڵ و بڵێسەی بێ ئامانی گەرمادا، ئەژدەر بەبێ دەرخەمبوونی کوڵێ گەرما و تینوایەتی، بە لەز دەڕوا و پەلەیەتی.

دریژەی هەیە